

"HATKASSA OON TAAS" – KARANNEENA VAI KADONNEENA?

Tuija Syrjäläinen
Kandidaatintutkielma
STOA 7005
Yhteiskuntatieteet
Jyväskylän avoin yliopisto
Helmikuu 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Jyväskylän avoin yliopisto
Tekijä Tuija Syrjäläinen	
Työn nimi "Hatkassa oon taas" - Karanneena vai kadonneena?	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Helmikuu 2022	Sivumäärä 27+4
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämä tutkimus käsittelee nuorten hatkaamista eli luvatta poistumista lastensuojelulaitoksesta, miten karannut ja kadonnut eroavat käsitteinä toisistaan ja miten se vaikuttaa nuoriin. Suomessa hatkaamista on tutkittu vasta vähän. Hatkaaminen on vakava asia, joka koskettaa yhä enemmän määrin monia lastensuojelulaitoksiin sijoitettuja nuoria. Sen vaikutukset voivat ulottua pitkällekin ja uhkaavat todistetusti nuoren terveyttä ja hyvinvointia. Hatkaaminen aiheuttaa myös erilaisia haasteita sitä kohtaavalle palvelujärjestelmälle.</p> <p>Tutkimus on tehty kuvailevana kirjallisuuskatsauksena tarkastellen aihetta vallan, kontrollin ja itsemääräämisoikeuden näkökulmista. Tutkimus käsittelee, millaista valtaa lastensuojelulaitoksissa käytetään muun muassa lastensuojelulaitoksissa sovellettavien rajoitustoimenpiteiden muodossa. Lisätäkseen ymmärrystä aiheesta, tutkimus kuvailee miten ja millaista valtaa lastensuojelussa on aiemmin käytetty. Tutkimuksen aineisto koostuu kahdeksasta eri lähteestä, joista viisi on ulkomaalaisia.</p> <p>Ulkomailla hatkassa oleva nuori tunnustetaan lähes poikkeuksetta kadonneeksi, toisin kuin Suomessa. Näyttäytyykin sille, että kyse on enemmän viranomaisten tulokinnasta ja rajanvedosta karanneen ja kadonneen välillä. Käytännössä siis lähes aina luvaton sijaishuoltopaikasta poissaoleminen tulisi luokitella niin, että nuori on kadonnut.</p> <p>Tutkimustulokset osoittavat selvästi, että nuoret kokevat lastensuojelulaitosten käyttävän liikaa rajoituksia, jotka aiheuttavat tarpeen karata. Nuoret eivät vain kaihda asetettuja rajoja, mutta kaipaavat ymmärtäväisempää lähestymistapaa lastensuojelun työntekijöiltä. Aineiston perusteella voidaan todeta, että nuoren itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen siltä osin kuin se on mahdollista, vähentää hatkaamisen tarvetta. Nuoret kaipaavat aidosti läsnä olevia ja välittäviä aikuisia. Hatkaamiseen johtavat syyt ovat moninaisia ja yksilöllisiä. Olennaista onkin jatkotutkimusten kannalta se, miten päästään hatkaamisen juuri-siihin käsiksi jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.</p>	
Asiasanat: lastensuojelu, valta, kontrolli, itsemääräämisoikeus, rajoitustoimenpiteet, hatkaaminen	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muuta tietoa	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	LASTENSUOJELU, VALTA JA KONTROLLI	3
2.1	Kasvatuslaitoksista koulukoteihin	3
2.2	Valta ja kontrolli	5
2.3	Yksilön oikeus ja itsemääräämisoikeuden rajoittaminen.....	7
2.4	Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa	9
3	KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TOTEUTUS	12
3.1	Tutkimusmenetelmä.....	12
3.2	Aineiston keruu, kriteerit ja luotettavuus	13
3.3	Aineiston analysointi.....	14
4	TUTKIMUSTULOKSET	15
4.1	Hatkaaminen tilastojen valossa.....	15
4.2	Hatkaamisen syitä.....	16
4.3	Vallankäytön ja kontrollin vaikutus hatkaamiselle	19
4.4	Karannut vai kadonnut-käytännöt lapsen löytämiseksi	21
5	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	26
	LÄHTEET	28

LIITTEET

1 JOHDANTO

”...Vihdoinkin tunnen olevani vapaa...Mä halusin lähteä haneen, vaik ei tililläkää ollut kateit, taas haku päällä...hatkassa oon taas...” Ote on MCPLAKEN-”hatkassa oon taas”-kappaleesta. Se tuli minua vastaan työni alkumetreillä, ja on ollut tutkimukseni inspiraation lähde. Käytän kyseistä virkettä tästä syystä myös työni otsikoinnissa. Hatkaamisella tarkoitetaan Suomessa oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna sijoitettujen lasten luvatonta poistumista lastensuojelulaitoksesta (Isoniemi 2019, 5). Tutkimuksessani haluan ensisijaisesti selvittää, miksi nuoret hatkaavat lastensuojelulaitoksista. Intressi tutkielman aiheeseen löytyi lähipiiristäni. Olen seurannut läheltä nuoren hatkaamista ja siihen liittyviä asioita ja ilmiöitä. Minua kiinnosti lähteä tutkimaan, mitä aiheesta ylipäättään tiedetään ja mikä ajaa nuoren karkaamaan. Minua kiinnostaa myös löytää vastauksia siihen, milloin nuori luokitellaan yhteiskunnan taholta karanneeksi ja milloin kadonneeksi ja miten se vaikuttaa nuoren etsintään.

Tarkastelen tutkielmassani rajoitustoimenpiteiden käyttöä vallan ja kontrollin näkökulmasta, sillä aina rajoitustoimenpiteitä käytettäessä työntekijä käyttää jonkinlaista valtaa. Tutkimuksessani lähestyn vallankäsitettä lapsen itsemääräämisoikeuden, yksilön vapauden ja niiden rajoittamisen kautta. Tutkimuksessa selvitän millaista valtaa lastensuojelulaitoksissa käytetään. Vuonna 2020 tuli uudistuksia lastensuojelulakiin, joilla on ollut tarkoitus selkiyttää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Sosiaali- ja terveysministeriö loi vuonna 2019 lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamiseen keskittyvän työryhmän. Sen tehtävänä on ollut selvittää paremmin rajoitustoimenpiteiden tarkoitusta, tavoitteita ja muutostarpeita lastensuojelulaissa. Tutkimukseni aihe on siis hyvin ajankohtainen.

Tarkastelen myös pidemmältä aikaväliltä, miten valta ja sosiaalinen kontrolli ovat olleet läsnä lastensuojelutyössä. Haluan selvittää, onko näitä samoja elementtejä nähtävissä myös nykypäivänä lastensuojelussa. Minua kiinnostaa se, antavatko rajoitukset/rajoittamiset ja normit turvaa vai lisäävätkö ne turvattomuutta? Valta perustuu kuitenkin aina kahden tekijän väliseen jännitteeseen, mahdollisuuteen saavuttaa jotakin sekä kykyyn rajoittaa toisen tekemisen vapautta. Vallankäytön kohteen kannalta negatiivinen valta on rajoittavaa, kun taas positiivinen valta on mahdollistavaa. (Kuusela 2010,21.)

Käsittelen aiheitani instituutionaalisen lastensuojelun kontekstista, sillä rajoittamistoimenpiteitä voi toteuttaa vain lastensuojelulaitoksissa. Halusin tehdä tutkielman

aiheesta, jota ei ole vielä paljoa tutkittu ja joka aiheuttaa keskustelua ja erilaisia tunteita ihmisissä. Samoin kuin noin kymmenen vuotta sitten tehdessäni sosionomi (AMK) opinnäytetyötä rajoitustoimenpiteiden käytöstä sijaishuollossa. Keskityin silloin tarkastelemaan rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden eroa sijaishuollossa. Asiaan on nyt reilussa kymmenessä vuodessa tullut päivitystä lain muutoksilla ja se on herättänyt enemmän yleistä keskustelua. Tehdessäni silloista tutkimustyötä asia oli vielä ikään kuin vaiettu, eikä siitä löytynyt juurikaan tutkittua tietoa. En myöskään saanut lupaa mennä havainnoimaan rajoitustoimenpiteiden toteutumista lastensuojelulaitoksissa. Keräsin opinnäytetyöhöni tutkimusaineiston havainnoinnin sijaan haastattelemalla lastensuojelulaitoksissa asuneita nuoria sekä tein asiantuntijahaastatteluja lastensuojelulaitoksen johtajille. Tutkimustuloksista ilmeni, että puuttuminen yksilön omaan oikeuteen aiheuttaa ristiriitaisia tuntemuksia.

Työni teoreettinen viitekehys perustuu vallan ja kontrollin ilmenemiseen lastensuojelussa. Tutkielmani alkaa historiakatsauksella, jota seuraa käsitteiden avaaminen vallasta ja kontrollista, itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta ja rajoitustoimenpiteistä sijaishuollossa. Kerron hatkaamisesta käsitteellisesti sekä avaan karanteenin ja kadonneen ihmisen välisiä eroja. Työni aineisto koostuu kahdeksasta eri teoksesta, jotka olen esitellyt tarkemmin liitteissä 1 ja 2. Teoksista kolme on suomenkielisiä ja viisi englanninkielistä. Työhöni oli vaikea löytää suomenkielistä aineistomateriaalia, mutta koen saaneeni tutkimukseeni erilaista ja täydentävää näkökulmaa ulkomaisten tutkimusten avulla. Käytän työssäni pääasiallisesti sanaa nuori, vaikka se käsitteellisesti koskeekin 18–24-vuotiasta (Räty 2019, 21). Yleisesti nuori mielletään kuitenkin murrosikäiseksi ja lapsi tätä pienemmäksi, niin sen vuoksi työssäni käytän termiä nuori. Koen myös luontevampana puhua hatkanuorista kuin hatkalapsista.

Tutkimuskysymyksiä työssäni ovat:

- 1) Mitä hatkaamisesta tiedetään tutkimusten valossa ja miksi nuoret hatkaavat?
- Tarkoituksena ymmärtää yleisesti hatkaamista ilmiönä ja mitkä ovat tutkimusten mukaan niitä seikkoja, jotka aiheuttavat hatkaamista?
- 2) Milloin nuori luokitellaan karanteeniksi ja milloin kadonneeksi?
- 3) Mikä on vallan ja kontrollin vaikutus nuorten hatkaamiseen?

2 LASTENSUOJELU, VALTA JA KONTROLLI

2.1 Kasvatuslaitoksista koulukoteihin

Juhila (2006, 29–32) toteaa lastensuojelun muuttuneen historiallisesti ja vallan näkökulmasta paljon vuosien saatossa. Ensimmäinen lastensuojelulaki säädettiin vuonna 1936 ja sen myötä yhteiskunnallisesti pystyttiin puuttua vanhempien huollossa olevien lasten elämään. Lastensuojelussa käytettyjä toimenpiteitä olivat neuvonta, ohjaus, valvonta ja huostaanotto. Lastensuojelulaki tuli voimaan vuonna 1937.

Suomessa on kautta historian nähty lastensuojelu lasten turvattomuuden hoitamisena sekä pahantapaisuuden poistamisena. Puhuttiin myös suojelukasvatuksesta. 1940-luvulla lastensuojelu alettiin nähdä tärkeänä panostuksen kohteena ja Suomesta alkoi muodostua pikkuhiljaa hyvinvointivaltio. Tämä näkyi muun muassa orpojen aseman parantamisena, perhenäköikulman tärkeyden ymmärtämisenä sekä yhteiskunnan taloudellisina satsauksina lapsiperheille. Lastensuojelutoiminta alkoi myös näkyä yhdistysten toiminnassa. Päätekijä tällä saralla oli Lastensuojelun keskusliitto, joka perustettiin vuonna 1947. Laitoskäytännöt lastensuojelussa alkoivat myös muotoutumaan 1940-luvulla ja erilaisia laitospäytäntöjä kehitettiin. Lastensuojelulaitoksia olivat vastaanottokodit, lastenkodit, kasvatuslaitokset, koulukodit sekä erityishuolto-
laitokset. Lastensuojelukomitea perustettiin vuonna 1947, jonka tarkoituksena oli havainnoida ja poistaa epäkohtia lastenkotien toiminnassa. Perhenäköikulma tuli tällöin vahvemmaksi ja lapsen ensisijaisena paikkana nähtiin koti laitoksen sijasta. Perheenomainen ja yksilöllinen kasvatustyö olivat kulmakiviä kasvatustyössä. Komitean mukaan laitokset lastensuojelussa olivat kuitenkin tärkeitä, koska niiden kautta pystyttiin suojaamaan ja tarkkailemaan lapsia paremmin. Kurinpitokeinot tulivat tällöin myös tarkkailun alle selkeämmin. Ruumiinrangaistuksen käyttö oli ollut tähän asti tavallinen keino rangaista lasta. Komitea perusteli tästä tavasta luopumista, sillä ruumiinrangaistuksesta luopumisesta oli saatu hyviä tuloksia muun muassa Englannista ja Ruotsista. Komitea perusteli myös sitä, että työntekijöitä piti kouluttaa, jotta tästä tavasta päästäisiin kokonaan eroon. (Harrikari 2019, 223–228.)

Harrikari (2019, 238–239) tuo esille, että 1950-luvulla Suomessa oli 11 valtion ylläpitämää koulukotia. Tällöin koulukotien kasvatustapoihin kiinnitettiin

aikaisempaa enemmän huomiota. Alettiin kiinnostua erityisesti siitä, mistä syistä nuorten ongelmat olivat syntyneet. Tärkeä ajatus oli, että lapsista ja nuorista kasvaisi "kunnon kansalaisia", jotka ovat siveellisiä, rehellisiä, avuliaita, ahkeria sekä hyvät tavat omaavia. Tällöin käytössä oli vielä kurinpitomenetelmänä ruumiillinen kurittaminen esimerkiksi vitsalla, mutta sen tiedostettiin olevan haitallista lapsen ja nuoren kehitykselle.

1960-luvulla alettiin ymmärtää, että turvattomuudesta johtuva kielteinen käytös vaikuttaisi lapsen myöhempään käytökseen ja, ettei ruumiillinen kurittaminen edesauttanut lapsen parantumista traumaista, vaan päinvastoin. Ruumiillinen kurittaminen loppui lastensuojelulaitoksista vuonna 1965. 1960-luvulla sosiaalidemokraattinen puolue otti vallan Suomessa, jolloin myös lastensuojelu sai uusia yhteiskunta- ja oikeuspoliittisia linjauksia. Kasvatuskäytännöistä laitoksissa puhuttiin yleisimmin ja niihin pyrittiin vaikuttamaan yhä enemmän. Nuorilla oli jo tällöin taipumusta karkailuun, jolla he näyttivät vastarintansa heihin kohdistetuista rajoitustoimista. (Vehkalahti 2004,81.) Vuoteen 1972 asti etenkin poikien yleisin syy kurinpidollisiin rangaistuksiin oli karkaaminen. Pojat karkailivat joko yksin tai isommassa porukassa. Työntekijät yrittivät havainnoida näitä edeltäviä liikkeitä ja kirjata niitä ylös. Raporttikirjoissa oli yleisimmin toteamus: "jalat ovat kovin hatkaan päin". Pojat tulivat takaisin hatkareissuiltaan joko itsenäisesti tai jonkun läheisen tuomana, joskus jopa poliisin. Karkaamisesta seurasi rangaistuksena eristystä tai "pyjamaa", eli nuori määrättiin pukeutumaan punaiseen pyjamaan. (Hoikkala 2020, 93-94.)

Suomalainen sosiaalityö on rakentunut viime vuosikymmeninä tietyn kaavan mukaan. 1980-luvulla sosiaalityö määriteltiin yhteiskunnalliseksi valtainstrumentiksi, työvoiman uudistamisen ehdoilla toimivaksi keinoksi, jolla pyrittiin saamaan ihmiset "normaaleiksi". Sosiaalityötä pidettiin tällöin myös kapitalismin korjaajana. (Juvenen 2015, 49-50.)

Ensimmäinen kappale kertoi Juhilan (2006) toteamuksesta lastensuojelun muuttuneen paljon historiallisesti ja vallan näkökulmasta. Harrikarin (2019) ajatus taas on, että vallankäytön keinot ovat muuttuneet ja kehittyneet vuosikymmenten myötä, mutta vallankäyttö on edelleen vahvasti näkyvässä lastensuojelussa. Olen Harrikarin kanssa samaa mieltä asiasta. Edelleen yhteiskunnassamme on sama ihannoiva ideologia "kunnon kansalaisista", johon kaikki kansalaiset eivät kuitenkaan mahdu. Yhteiskuntamme päättävät elimet käyttävät valtaa asettaessaan lakeja ja normeja, joihin "tavallisen kansalaisen" tulisi sopeutua.

2.2 Valta ja kontrolli

Valtaa ja vallankäyttöä on tutkittu paljon. Se on kiinnostava aihe ja sen eri mekanismeja voidaan tutkia hyvin eri tavalla. On ilmeistä, että historian saatossa valta ja sen käyttö on ollut näkyvämpää lapsia kohtaan, esimerkkinä fyysinen kurittaminen, huuhtolaislasten asema sekä vammaisten lasten ”hävittäminen” yhteiskunnasta. Nyky-yhteiskunta suosii vapaata kasvatusta, kontrollin ja sanktioiden vähentämistä sekä positiivisia ja ratkaisukeskeisiä toimintaperiaatteita lasten kanssa toimiessa. Pohdin sitä, sopiiko valta ja kontrolli näiden käsitteiden kanssa samaan yhteyteen. On mielenkiintoista pohtia miten valta ja sen eri muodot näkyvät nykyään lastensuojelussa ja erityisesti rajoitustoimenpiteiden käytössä.

Valtaa käytetään, jotta päästään haluttuihin tuloksiin ja päämääriin eikä se koskaan ole ehdotonta, vaan aina neuvoteltua ja sosiaalisesti syntynyttä. Vallan keinoja ovat muun muassa auktoriteetti, suostuttelu ja pakottaminen. (Turner 2005, 1–3.) Valtaan liitetään myös usein käsitteet ”alistaminen ja alistuminen”. Mitä paremmin vallan käytöllä pystyy alistamaan, sitä suuremman vallan henkilö omaa. (Kuusela 2010, 19.)

Yksi tunnetuista vallantutkijoista oli Michael Foucault (1926–1984), joka tutki aiheetta kurin näkökulmasta historian ja subjektiivisuuden kautta. Foucault pyrki laajentamaan ihmisten tietoutta siitä, miten ihminen voi itse hallita itseään eikä valta olisi vain ulkoapäin tuotu asia. Hän tuo esille rangaistusten historiaa muun muassa erilaisen kurittamiskäytänteiden valossa. Hänen mielestään valta ja sen käyttö on vain muuttanut muotoaan vuosien saatossa, esimerkiksi lievempien rangaistuskeinojen myötä. Rangaistusideologian hän ei koe muuttuneen juurikaan vaan valtaa käytetään nykyään vain ns. ”hienovaraisemmin”. Hän tuo esille kurinpidon pääasiallisesti vankeilaympäristöissä, mutta soveltaa samaa ideologiaa yleisesti yhteiskunnassa ja eri instituutioissa. Perusajatuksena hänen valtakäsityksessään on se, että vallankäyttäjät hallitsee, alistaa ja pyrkii saada vallan käytön kohteen tottelemaan. Vallankäyttäjän on tarkoitus saada vallankäytöstä puristusote, johon hän sijoittaa omia pyrkimyksiään. (Foucault 2000, 35–39, 472.)

Valtaa ei kuitenkaan tulisi nähdä vaan negatiivisena asiana, eikä sen tavoitteena saisi olla vain keino rankaista. Bardy (2009, 41–42) on kiteyttänyt seuraavassa sitaattissa hyvin sen, mikä kuvaa lastensuojelun työntekijöiden valtaa suhteessa asiakkaaseen: ”Se mikä tekee lastensuojelusta hyvin erityistä, on se, että tarvittaessa lasta on suojeltava silloinkin, kun asianosaiset vastustavat.” Tähän ohjaa jo perustuslaki. Julkisen vallan tehtävänä on turvata välttämätön huolenpito jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa (Perustuslaki 19.1 §). Suojelu ja kontrolli ovatkin teemoina sellaisia, jotka aiheuttavat erilaisia näkemyksiä sekä ris-tiriitoja eri toimijoiden välillä. Lastensuojelussa tärkeänä ohjenuorana on ajatella

ensisijaisesti lapsen etua. Lapsen etu ja sen oikeuttavuus tulevat yleisimmin esille tiukkojen interventoiden kohdalla ja rajoitustoimenpiteiden käytössä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan esimerkiksi huostaanotto on aina 8. artiklan mukaan rikkomus, jossa kajotaan yksityisyyteen ja perhe-elämään. Tähän liittyy paljolti valta-ajattelua. Ihmisoikeuksiin puuttuminen on ikään kuin laillista pakkovaltaa. Vallankäyttäjänä lastensuojelun työntekijä voidaan nähdä ihmisoikeusrikkojana. On tärkeää, että pystyy huolellisesti perustelevaan, miksi on joutunut käyttämään valtaa suhteessa työntekijänä asiakkaaseen. (Sinko 2004, 37.)

Valta voidaan nähdä ihmisten välisiin suhteisiin liittyvänä ilmiönä. Vallankäytössä kyse on taas jokaisen ihmisen omasta kokemuksesta, johon liittyy henkilökohtainen kokemus vallankäyttäjistä ja sen kohteena olemisesta. Vallan käyttö edellyttää toimivan strategian ymmärtämistä sekä tietynlaista taktiikkaa. Vallankäytössä voidaan esimerkiksi kyseenalaistaa sana "normaalius" ja sen kautta aiheuttaa hallaa myös omatunnon. Yhteiskunta voidaankin nähdä kurinpidon yhteiskuntana, jossa ihmisiä alistetaan, valvotaan sekä laitetaan harjoittamaan itsekuria. Tämä saa ihmiset ajattelemaan sitä, mikä on normaalia, poikkeavaa, kiellettyä tai rangaistavaa. (Foucault 2000, 41 & 475.) Valtaa voidaankin määritellä hyvin eri tavalla. Tämä kuvastaa valtailmiön monipuolisuutta ja moninaisuutta. Lastensuojelussa käytetään yhteiskunnan omaa valtaa, jota voidaan kutsua myös kontrolliksi, kontrollivallaksi tai pakkovalllaksi. (Kuusela 2010, 19–20.)

Risto Heiskala (2001, 1) esittelee valtaa yhteiskunnallisen pakon kautta. Yhteiskuntarakenteellinen pakko tarkoittaa sitä, että yhteiskunta ikään kuin "sotii" yhteiskunnassamme olevia subjekteja (ihmisiä) vastaan. Michael Mann (1986) on tehnyt jaon yhteiskunnallisesti vallasta seuraavasti: ideologinen, taloudellinen, sotilaallinen ja poliittinen valta. Tämän vuoksi valtaa voivat käyttää eri instituutiot. Institutionaalista valtaa ovat taas tutkineet muun muassa Erik Allardt ja Yrjö Littunen. Nämä vallan muodot näkyvät muun muassa lastensuojelulaitoksissa. Laitoksissa näkyy yhdenmukaista käyttäytymistä, joka on normien ja rooliodotusten säätelemää ja se on toistuvaa. Tällä tavalla instituutiot voivat välittää sen kohteille tietynlaista pakkovaltaa ja normatiivisia paineita. Institutionaalinen valta on pakottavaa voimaa suhteessa yksilöön. Heiskala (2001) esittelee näkemyksensä konstruktionismin kautta. Konstruktionismi tarkoittaa sellaista lähestymistapaa, jolloin "koko sosiaalinen todellisuus on tulkittua todellisuutta" (Berger 1992, 2). Normit eivät tässä suhteessa vain kuvaa ympärillä olevaa todellisuutta, vaan niillä on myös valtava voima muodostaa yhteiskunnallinen todellisuus. Tästä esimerkkinä on laki. Yhteiskuntarakenteellinen pakko näkyy organisaatioiden aiheuttamana pakkona yksilöille sekä erilaisten sosiaalisten instituutioiden olemassaolona ja sitä kautta pakkokeinona. (Heiskala 2001, 5.)

Juvosen (2015, 49) mukaan sosiaalityössä ilmenee monesti tilanteita, joissa työntekijä työskentelee kontrolloiden nuorta. Jos nuorelle asetetaan liikaa rajoitteita ja

kontrollia, se voi vaikuttaa liiallisesti myös nuoren autonomialle. Nuorten auttaminen tai tukeminen kontrolloimalla ei siis ole paras mahdollinen lähtökohta auttamistyölle. Juvonen viittaa tekstissään Tom Erik Arnkilin ja Esa Erikssonin (1996) teoriaan siitä, että auttamistyö ei voi olla vaan ”puhdasta tukea” vaan siihen liittyy väistämättä myös kontrolloivia piirteitä. Juvonen perustelee luottamuksellisen suhteen rakentamisen kannalta olevan tärkeää, että lapsen/nuoren oma ääni tulee kuuluviin hänen oikeuksistaan ja tarpeistaan. Oikeuden päätöksistä selviää, että ne lapset, joilla oli enemmän ikää, kuultiin paremmin kuin nuorempia lapsia. Eli karkeasti voidaan määrittää, että lapsen iän myötä kasvaa lapsen oma itsemääräämisoikeus. (de Godzinsky 2014,82.)

Juvonen (2015, 50) on avannut kontrollin käsitettä sosiaalityössä Arnkilin & Erikssonin (1996), Sipilän (1989), Jokisen (2008), Kyntäjän (2004) sekä Niemen (2013) tekstien pohjalta. Kontrolli on intentionaalinen toimintatapa, joka määrittyy monin eri tavoin. Kontrollilla pyritään pääasiallisesti lopettamaan ei toivotut asiat ja käyttäytyminen. Kontrolli voi myös olla sitä, että sillä pyritään pitämään kiinni toivotusta käytöksestä tai asiasta. Kontrollia käytetään yhteiskunnan määrittelemänä ja hyväksyttynä toimintamallina. Sosiaalisella kontrollilla pyritään lastensuojelussa pitämään lapsi/nuori yhteiskunnan normien sisällä tai vastaavasti palauttamaan hänet siihen. Vertaisryhmäpaine, sosialisatio, mielipiteeseen vaikuttaminen sekä ryhmäpaineen aikaansaaminen ovat kontrolloituja toimintatapoja. Kontrollin vahvimmat keinot ovat erilaiset pakkokeinot ja rangaistukset.

Rajoitustoimenpiteet ovat pakkokeinoja, joilla voidaan rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta, kuten liikkumista ja yhteydenpitoa. Lastensuojelu itsessään muodostaa tietynlaisen kontrollijärjestelmän. Rajoitteita käytettäessä kajotaan aina lapsen perusoikeuksiin, joten niiden käyttö on tarkkaan rajattua. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä voidaanakin katsoa toimivallan, harkintavallan ja päätösvallan mukaisten silmälasien kautta. (Saastamoinen 2020, 4–5.)

2.3 Yksilön oikeus ja itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

Lapsella on yksilölliset oikeudet heti syntymästään alkaen. Tasa-arvoinen ja yksilöllinen kohtelu sekä oikeus saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ikää ja kehitystä vastaavalla tavalla ovat lapsen oikeuksista keskeisimmät seikat (Suomen perustuslaki 731/1999 6 § 3 momentti). Rajoitustoimenpiteillä puututaan aina lasten perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten yksityisyyteen, itsemääräämisoikeuteen tai fyysiseen koskemattomuuteen (Kalliomaa-Puha, Toivonen & Pösö 2021, 45). Lastensuojelussa lapset on aiemmin nähty kuitenkin enemmän suojelun kohteena kuin aktiivisina oikeuksiansa

puolesta puhujina. Lasten oikeuksia on alettu ymmärtämään paremmin 1991 säädetyn YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen myötä. Lapsen etua ja siihen liittyviä ongelmia on oikeudessa pyritty ratkaisemaan kontrollifunktion avulla. Sen tehtävänä on pyrkiä vähentämään valtaa ja kontrollia aikuisesta lapseen ja varmistua siitä, että lapsen oma ääni tulee kuuluviin häntä koskevissa asioissa. (de Godzinsky 2014, 7–8, 15.)

de Godzinsky (2014, 22) esittää kantansa siihen, että nykyään on menty jo enemmän siihen suuntaan, että tuomioistuimet katsovat ja kuuntelevat liikaa lapsen mielipidettä. Ristiriitaisena asiana tässä asiassa nähdään lapsen/nuoren oma mielipide ja sen kuuleminen verrattuna lapsen suojelun tarpeeseen. Lastenoikeuksien sopimus kuitenkin velvoittaa, että lapsen mielipide on otettava huomioon iän ja kehitystason mukaisesti.

Itsemääräämisoikeuteen liittyy vahvasti myös vallan käsite. Se onkin yksi keskeisin lastensuojeluasiakkaiden oikeus, jota sosiaalityöntekijän tulisi osata kunnioittaa työssään. Itsemääräämisoikeus on eettinen periaate, jonka toteutumisesta asiakkaiden näkökulmasta on ollut paljon sekä valtakunnallista että poliittista keskustelua. Lastensuojelun asiakkuudessa oleminen asettaa asiakkaan tietyllä tavalla riippuvaiseen asemaan auttajastaan, jolloin heidän välilleen syntyy ns. automaattisesti valtasuhde; auttaja ja autettava. (Boualem 2015, 26.) Asiakkaan itsemääräämisoikeutta saa kaventaa vain, jos on aivan pakko. Ellei näin ole, kyse on mielivallasta. Kaikissa itsemääräämisoikeutta kaventavissa toimenpiteissäkin, kuten huostaanotossa, on asiakkaalle annettava mahdollisuus omaan mielipiteeseen. (Ikonen 2013,135.) De Godzinsky (2014, 88–89) tekee johtopäätöksen siitä, että lapsen kuulemiseen ja oman äänensä esille tuomiseen liittyy yhteiskunnallinen asenneongelma. Jos lasten ääni tuodaan enemmän kuuluviin ja itsemääräämisoikeutta kasvatetaan, aiheuttaa se monessa aikuisessa arvovallan heikkenemistä. Lastenoikeuksien sopimuksen täydellinen noudattaminen vaatisikin suurta asennemuutosta.

Foucault'n valtateoriaan viitaten ajattelen, että valta lastensuojelussa ei ole kadonnut, se on vain muuttanut muotoaan. Käytössä ei ole enää vain rangaistuksen asettamiseen perustuvaa valtaa, vaan sitä voidaan käyttää suhteessa asiakkaaseen hyvin eri tavoin. Pohdittavaksi tuleekin se, miten yksilön itsemääräämisoikeus oikeasti nähdään ja miten sitä kunnioitetaan esimerkiksi lastensuojelullisia toimenpiteitä ja päätöksiä tehdessä. Foucault'n käyttämä käsite "yksilöivä kuri", tarkoittaa sitä, ettei rangaistuksen tai pakon asettamisen tarkoitus ole enää nykyään kostaa asianosaiselle, vaan kasvattaa ja opettaa häntä elämään "normaalia elämää" (Foucault 2000,471). Itsemääräämisoikeuteen liittyvä problematiikka tuleekin tässä yhteydessä erityisen tarkkailun alle.

2.4 Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa

Lastensuojelulain 61 a §:ssä säädetään lastensuojelulain 11 luvun rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja niiden toteuttamisen edellytyksistä. Laissa säädetään, millä edellytyksillä lapsen oikeudelliseen asemaan voidaan puuttua sijaishuollossa kun joudutaan rajoittamaan perus- ja ihmisoikeuksia. Rajoittamisen perussääntö on se, että rajoitteen asettaminen tulee aina olla lapsen kannalta turvallista ja kunnioittavaa. Rajoittamistoimenpiteitä saa käyttää vain laitoshuoltona toteutetun lapsen sijaishuoltoon. Rajoitustoimenpiteiden käyttö edellyttää siis, että lapselle on tehty kiireellinen sijoitus, huostaanotto tai hallintotuomioistuimen väliaikainen määräys. Rajoittamistoimenpiteitä ovat liikkumisvapauden rajoittaminen, lapsen hallussa olevan aineen tai esineen haltuunotto, lapselle tehtävä henkilöntarkastus tai katsastus, lapsen hallussa olevan omaisuuden tai sijaishuoltopaikassa käytössä olevien tilojen tarkastaminen, lapselle osoitetun luottamuksellisen viestin/muun lähetyksen tarkistaminen ja toimittamatta/luovuttamatta jättäminen, lapsen kiinnipitäminen, lastensuojelulaitoksesta luvatta poistuneen lapsen palauttaminen, lapsen eristäminen ja lapselle järjestettävä erityinen huolenpito (Saastamoinen 2020, 3, 19–26).

Lastensuojelulain 61 a 1 kohdan mukaan rajoitustoimia saa käyttää vain silloin kun muut lievemmat keinot eivät ole riittäviä tai tilanteeseen sopivia. Tämä pykälä koskee kaikkia rajoitustoimenpiteitä ja se lisättiin omaksi pykäläkseen ja sitä tarkennettiin lastensuojelulain uudistuksen myötä 1.1.2020. Tämä säännös selkeytti ”rajoitusten yleisiä edellytyksiä” - termin käyttöä sekä tiukensi rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Lastensuojelulain uudistuksen myötä lapsen etua lisättiin harkitessa rajoitustoimenpiteiden käytön tarvetta. Lapsen ikä tulee myös nykyään mainita rajoituksen käyttöä harkitessa. Rajoitustoimia käytettäessä on aina huomioitava lapsen yksilöllinen tilanne ja ominaisuudet. (Saastamoinen 2020, 29.)

Lastensuojelulain (417/2007) 69 §:n mukaan lasta voidaan rajoittaa rajoitustoimenpitein jos sen arvioidaan hänen huoltonsa kannalta välttämättömäksi ja nähdään lapsen edun mukaisena toimintana:

1) Hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihkeitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään.

2) Lapsi käyttäytyy laitoksessa 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla; tai

3) Rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä.

Rajoittaminen on tapahduttava turvallisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittaen ja rajoittaminen on lopetettava heti kun sille ei ole enää perusteita. Rajoittamisella puututaan ihmisen perusoikeuksiin, josta on säädetty Suomen perustuslaissa.

Perustuslain 7 § 1 momentin mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus elämään, koskemattomuuteen, henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. (Saastamoinen 2020, 295–296.)

Lastensuojelulain 1.1.2020 voimaan tullessa uudistuksessa on pohdittu sijaishuoltoapaikan tavanomaisiin kasvatuksellisiin rajoihin ja rajoitustoimiin liitettyjä eroja. Yhtenä esimerkkinä esityksessä oli otettu esille sijaishuoltoapaikan ovien lukitseminen. Hallituksen esityksessä ehdotettiin, että sijaishuoltoapaikan ovia voitaisiin pitää lukittuna yöaikaan, jos se on tarpeellista lapsen hoidon, huolenpidon ja valvonnan vuoksi. Sijaishuoltoapaikan ovet voitaisiin pitää lukittuna myös silloin, kun johonkin sijaishuoltoapaikassa asuvalle lapselle on tehty liikkumisvapauden rajoittamispäätös. Muiden lasten, eli sellaisille lapsille keihin ei ole kohdistettu liikkumisvapauden rajoittamispäätöstä tulisi saada kuitenkin kulkea vapaasti. Hallituksen esityksen mukaan silloin kun ovia pidetään lukossa ilman, että sillä rajoitetaan lastensuojelulain nojalla säädettyä liikkumisvapautta, on kuitenkin kyse enemmän liikkumisvapauden käyttämisen säätelystä kuin lastensuojelulain nojalla tehdystä liikkumisvapauden rajoittamistoimesta. Sijaishuoltoapaikan ovien lukkoon laittamista ei pidä kuitenkaan pitää koskaan rangaistuksena. (Saastamoinen 2020, 50.)

Lähtökohtana on kuitenkin aina pidettävä se, että sijaishuollossa oleva lapsi saa liikkua ilman rajoituksia. Lapselle voidaan asettaa myös kasvatuksellisia rajoja ilman, että niistä täytyy tehdä lastensuojelulain edellyttämää rajoittamispäätöstä. Tällaisesta esimerkkinä on lapselle/nuorelle asetettava kotiintuloaika. Kasvatuksellisia keinoja perustellaan lapsen yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hyvinvointia tukevana toimintana. Niiden voidaan sanoa olevan rinnastettavissa yleisesti yhteiskunnassamme hyväksytyihin kasvatukseenkeinoihin. Kasvatuksellisten rajojen tarkoitus on edesauttaa ja sujuvoittaa päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämistä laitoksessa. Kuitenkaan tavanomaisilla kasvatukseenkeinoilla ei saa lain nojalla puuttua lapsen perusoikeuksiin. Laittomina rajoitustoimenpiteinä pidetään esimerkiksi sisähoitoa, jota perustellaan kodinomaisena toimintana, ruokailuista eriyttämistä, pysäytysjaksoa lapsen karkumatkan jälkeen, rangaistuksena käytettävää huoneeseen menon aikaistamista, puhekieltoja sekä kotilomien perumisia rangaistuksena ilman, että on tehty päätös yhteydenpidon rajoittamisesta. (Räty 2019, 19, 580–584.)

Valvira on teetättänyt itsemääräämisoikeuden toteutumista sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa koskevan selvityksen vuonna 2012 ja sen mukaan lastensuojelussa käytetään eniten rajoitustoimenpiteenä liikkumisvapauden rajoittamista (22 %). Saastamoisen (2020, 298–303) mukaan liikkumisvapauden rajoittamisen väärinkäyttöä tapahtuu verrattain paljon. Lastensuojelulain 69 §:n mukainen liikkumisvapauden rajoittaminen onkin tärkeää erottaa tavalliseen kasvatukseen kuuluvasta rajoittamisesta, eli rajojen asettamisesta. Rajoittamistoimenpiteestä on kyse silloin kun lapsen liikkumista rajoitetaan enemmän kuin vastaavan ikäisen lapsen

kohdalla tavanomaisessa kasvatuksessa. Liikkumisvapautta voidaan joutua rajoittamaan sen vuoksi, ettei lapsi vaurioittaisi tai vahingoittaisi itseään. Rajoitustoimenpiteitä on käytetty myös muun muassa uhkailuna ja rangaistuksena ja ne ovat olleet luonteeltaan lasta nöyryyttäviä, vaikka se on kiellettyä. Rangaistuksena käytetyt rajoitustoimenpiteet ovat sisältäneet epäinhimillisiä vallankäytön piirteitä. Ennen kuin rajoittamistoimenpiteitä käyttää pitäisi pohtia seuraavia kysymyksiä: "Mitä hyötyä rajoitustoimenpiteestä on?", "Onko mitään muuta keinoa?", "Mitä seuraa, jos ei tee rajoituspäätöstä?", "Voiko henkilöstömäärää lisäämällä estää rajoitustoimenpiteen tarve?" Rajoitustoimenpiteiden käyttö vaatii siis hyvin kokonaisvaltaista arviointia tilanteesta.

Foucault'n valtakäsityksen mukaan erilaiset kurinpidolliset ja valvonnan muodot ovat nähtävillä myös nyky-yhteiskunnan instituutioissa, myös lastensuojelulaitoksissa. Foucault'n valtateorian mukaan rangaistuksilla, (olivat ne sitten ruumiillista kurittamista tai muita rangaistustapoja) perusideologia on kuitenkin sama. Välittömien fyysisten pakkokeinojen (joita ovat myös erilaiset rajoittamistoimenpiteet) käyttö kurinpidollisessa merkityksessä on kuitenkin merkittävä. Nykyään ei enää käytetä fyysistä kurittamista toimenpiteenä, mutta tilalle on tullut erilaisia pakkotoimenpiteitä. Näiden pakkotoimenpiteidenkäytön ajatus on, että ne tekevät ihmisestä kurinalaisen, yhteiskuntarakenteeseen sopeutuvan ja omien voimavarojen ja kykyjen hyödyntäjän, joka hyödyttää samalla myös yhteiskuntaa. Nämä pakot siitä, että on valvottu ja tarkkailun alla luo ihmiselle tunteen, että hän on jollain tavalla poikkeava. (Foucault 2000, 473–474.)

3 KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TOTEUTUS

3.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkielmani teen kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Aineistoa ja tuloksia tarkastellessa käytän tukena integroivaa metodologiaa. Kirjallisuuskatsaus on oiva tutkimuskototapa. Kirjallisuuskatsaus mahdollistaa lukijalle selkeän kokonaiskuvan tutkittavasta aiheesta. Kirjallisuuskatsauksen tehtävä on myös tunnistaa ristiriitaisuuksia tai ongelmia tutkittavasta ilmiöstä. (Suhonen, Axelin, Stolt 2016, 7.) Kirjallisuuskatsaus kokoaa yhteen aikaisemmat tutkimukset tutkittavasta ilmiöstä sekä antaa mahdollisesti tarpeita jatkotutkimusten tekemiselle. Integroiva katsaus kuvaa tutkittavaa ilmiötä monipuolisesti ja tutkimuskysymykset ovat usein systemaattista tapaa laajempia. (Sulosaari & Kajander-Unkuri 2016, 107–108.)

Kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella on useita yhtymäkohtia systemaattiseen katsaukseen. Selkein yhtymäkohta on sen prosessimainen luonne. Tämän metodin avulla on mahdollista esittää tieteen tilaa kyseisen aiheen pohjalta, olla osana teoriakehityksessä sekä soveltaa sitä käytäntöön ja mahdollisesti jopa poliittisiin ratkaisuihin. Kyseinen metodi on saanut myös kritiikkiä. Sen koetaan olevan näkökulmien monipuolisuuden vuoksi riski tutkijan kurinalaisuuden vähenemiseen ja epätarkkoihin johtopäätöksiin. (Knafl & Whitemore 2005, 546–547.) Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa nimetään ensin tutkimusongelma. Tämän jälkeen tehdään aineiston keruu, analysoidaan se ja siitä esitetään tulokset. (Suhonen ym. 2016, 13.)

Koen kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmänä sopivan parhaiten aiheeseeni, jota on melko vähän tutkittu. Se antaa minulle hieman vapauksia aineiston valinnassa ja tutkimuskysymysten asettelussa. Tätä tutkimusmenetelmää hyödyntäen tutkittavasta aiheesta toivon tulevan mahdollisimman monipuolinen, kiinnostava ja kattava kirjallisuuskatsaus.

3.2 Aineiston keruu, kriteerit ja luotettavuus

Aloin kerätä aineistoa etsien ensin suomalaisia lähteitä. Etsin ensin hakusanoilla ”hatkassa” ja ”hatkaaminen”. Laitoin kyseiset hakusanat Melindaan, Jykdoikiin, Artoon, Finnaan sekä Google Scholariin. Kaikista hakukoneista löytyi lähes samat pari teosta, jota aiheesta on suomeksi tehty. Lisäksi oli lehtijulkaisu sekä opinnäytetöitä. Rajasin hausta pois opinnäytetyöt ja jäljelle jäivät Isoniemen (2019) väitöskirja ” Sijaishuolto- paikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta” sekä Lehtonen & Telenin (2013) THL:n julkaisu ”Hatkassa”. Hain myös muilla sanoilla kuten ”karkaaminen lastensuojelulaitoksesta”, mutta opinnäytetyön rajauksen jälkeen jäljelle jäivät nämä kaksi edellä mainittua teosta. Olin aavistellut, että tutkimuksia löytyisi vain vähän suomeksi, mutta niiden vähyyks kuitenk in yllätti minut. Tutkimusten vähyyden vuoksi en aluksi rajannut tutkimuksia pois vuosilukujen mukaan.

Kansainvälisiä tutkimuksia hain tieteellisinä artikkeleina Scopus-tietokannasta sekä Jykdoikista. Rajasin haut englannin kieleen, aineiston vapaaseen pääsyyn sekä sosiaalitieteisiin. Hakuterminä käytin ”run away from foster care”, joka oli Isoniemen väitöskirjan englanninkielinen käännös. Sillä löytyikin paljon ulkomaalaisia artikkeleita, joista otsikon perusteella otin tarkasteluun muutamia. Monet artikkeleista oli spesifioitu koskemaan esimerkiksi riskiä joutua ihmiskaupan uhriksi hatkaamisen seurauksena. Koin, että työhöni sopivat artikkelit ovat kuitenkin sellaisia, joissa puhutaan yleisesti aiheesta ja vastaavat täten tutkimuskysymyksiini.

Aineisto käsittää julkaisuja eri maista, joilla voi esiintyä eroavaisuuksia lainsäädännössä sekä lastensuojelun rakenteissa. Eroavaisuudet eivät ole tutkimusta rajoittavia, vaan päinvastoin antavat uutta näkökulmaa aiheeseen.

Löydettyäni muutaman mielestäni sopivan lähteen, halusin rajata aineiston alkamaan 2010-luvulta. Tällä haulla löysin kaiken kaikkiaan kahdeksan aiheeseeni sopivaa lähdeä. Viisi näistä lähteistä on ulkomaalaisia tieteellisiä artikkeleita, yksi suomalainen väitöskirja, yksi selvitys sekä yksi Pro Gradu- tutkielma. Kuusi lähdeä on vertaisarvioitu. Koen, että myös nämä kaksi lähdeä, jotka eivät ole vertaisarvioitu ovat työhöni kuitenkin soveltuvia ja otin ne mukaan. Aineistoa on tarkemmin avattu liitteessä 1 sekä taulukkomuotoisesti liitteessä 2.

Eettisestä näkökulmasta tarkasteltuna on tärkeää, että tutkimus on tehty tieteellisesti hyvää käytäntöä noudattaen. Tutkielmani kannalta on olennaista, että käytän eettisesti kestäviä tiedonhankintatapoja ja otan huomioon muiden tutkijoiden työt. Tärkeää on noudattaa toimintatapoja, jotka ovat yleisesti tiedeyhteisön tunnustamia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 23–24.)

3.3 Aineiston analysointi

Whittemoren ja Knaflin (2005) mukaan aineiston analyysin tavoitteena on tehdä tuloksista synteesi sekä tulkita lähteet huolellisesti (Kajander-Unkuri & Sulosaari 2016, 108, 112). Ensin luin aineistot läpi ja luokittelin ne tutkimuskysymysten mukaisesti. Luokittelua varten tein sisällönanalyysin ja tarkasti rajatut tutkimuskysymykset toimivat aineiston määrittelyä. Aineistosta muodostin synteessin, joka on muovautunut tutkimuskysymysten pohjalta. Lopuksi aineistosta syntyneen tulkinnan kautta esitän aineiston keskeisimmät tulokset. Johtopäätöksissä vertaan tutkimustuloksia yleisesti työn aiheeseen sekä ennakko-olettamuksiin aihetta koskien. Analysoin työni aiheita sekä teoria että aineistolähtöisesti.

4 TUTKIMUSTULOKSET

4.1 Hatkaaminen tilastojen valossa

Hatkaamista on tutkittu melko vähän, etenkin Suomessa. Suomalaisia tutkimuksia hatkaamisesta ei ole tullut Pro Gradu ja laajempina tutkimuksina kuin Isoniemen taholta. Hatkaamista on sivuttu osana muuta lastensuojelun sijaishuoltoa koskevaa tutkimusta. Lastensuojelun keskusliitosta tutkijat Lehtonen & Telen (2013) ovat tutkineet hatkaamista omassa selvityksessään.

Ching-Hsuan (2012) sekä Malloch & Burgess (2011) toteavat tutkimuksissaan, että yleisempää hatkaaminen on tytöillä kuin pojilla sekä useimpien hatkareissujen riski kasvaa aina sitä myötä, mitä enemmän nuorella on taipumusta karkailla. Nuorella, jolla on ollut taustalla karkaamista, karkaa 92 % todennäköisimmin kuin nuori, joka ei ole karannut kertaakaan. Vuonna 2009 Yhdysvaltalaisista lastensuojelulaitoksista karkasi noin 9000 nuorta ja heidän keski-ikänsä oli 16 vuotta. Skotlantilaisen tutkimuksen mukaan hatkanuorten tarkkaa lukumäärää on mahdoton selvittää, mutta noin 11 % nuorista on karannut laitoksesta ennen 16 vuoden ikää.

Tutkimuksesta ilmeni myös se, että syrjäseudulla sijaitsevasta lastensuojelulaitoksesta karkaaminen oli selvästi harvinaisempaa (25–26 %) kun kaupungissa sijaitsevasta lastensuojelulaitoksesta (65–71 %) (Biehal & Wade 2000, 62.) Grossland & Dunlap (2018) tuovat julki tutkimuksessaan myös sen, että hatkaamiseen liittyy riski seksisuhteisiin ja suunnittele mattomiin raskauksiin. Tutkimuksessa selviää, että sijaishuollossa olevien keski-ikä on 12.7 vuotta ja 69 % heistä oli harrastanut seksiä ennen 15 vuoden ikää. Hatkassa olevat nuoret ovat siis vaarassa joutua hyväksikäytön uhreiksi, niin seksuaalisesti, taloudellisesti tai muulla tavoin. Tästä syystä on ilmeistä, että hatkassa olevat nuoret alkavat tekemään rikoksia selviytyäkseen luvattomasta poissaolosta. (Isoniemi 2019, 123.) Tutkimukset ovat osoittaneet, että mitä kauemmin nuori on hatkassa, sitä riskialttiimpaa hänen on joutua erilaisiin vaaroihin. Hatkaaminen altistaa nuoren muun muassa seksuaaliselle hyväksikäytölle, päihteiden väärinkäyttöön, rikollisuuteen sekä kouluongelmiin (Ching-Hsuan 2012).

Suomessa, Tanskassa, Puolassa ja Italiassa on raportoitu vuosittain kadonneiden lasten määräksi noin 100 000 lasta kohden noin 50–75 lasta. Suomessa kadonneita oli yhteensä 1371 henkilöä vuonna 2014. Hatkassa olevia nuoria oli 6389 samana vuonna. Hatkassa olevat nuoret muodostavat siis isomman osan kadonneiden henkilöiden tilastoista. (Isoniemi 2019, 138.)

Skotlantilaisen tutkimuksen mukaan 47 % kaikista miesvangeista ja 50 % kaikista naisvangeista ovat olleet hatkaajia (Malloch & Burgess 2011, 69). Huomionarvoista on se, että noin 67 % hatkaajista on yksinhuoltajaperheen lapsia (Ching-Hsuan 2012, 811). Lehtonen & Telen (2013,31) tuovat ilmi tutkimuksessaan, että 48 %:lla hatkaajista oli rajoitettu liikkumisvapautta.

4.2 Hatkaamisen syitä

Crosland ym. (2018) tutkimuksesta selviää se, että nuorten hatkaamisen taustalla on keinottomuus kohdata vaikeita tilanteita lastensuojelulaitoksessa. Vaikeita tunteita ja tilanteita pyritään hoitamaan myös päihteiden käytöllä. Päihderiippuvuus, mielenterveysongelmat, käytöshäiriöt sekä seksuaaliseen identiteettiin liittyvät ongelmat ovatkin pääsyitä nuorten hatkareissuille. Jopa 27 %:lla hatkaajista oli erilaisia käytöshäiriöitä (Ching-Hsuan 2012, 810–811.) Myös Lehtonen & Telen (2013, 39) tuovat esille sen, että yleisesti hatkaamisen taustalla on päihteidenkäyttöä ja psyykkistä oirehdintaa. Tähän liittyy myös huono kaveripiiri, jolla voi olla vaikutusta nuoreen. Ching-Hsuan (2012, 811) toteaa saman, eli vertaispaineella on osuutta nuorten hatkaamiseen. Nuoret voivat hatkata myös saadakseen alkoholia ja huumeita. Toiset nuorista kaipaavat rentoa vapaa-ajan viettoa ystävien kanssa juhlien, kun taas toisilla nuorilla siihen liittyy rikollista käyttäytymistä. Nuori voi esimerkiksi karata sijoituspaikastaan myydäkseen huumeita (Crosland & Dunlap 2014, 5).

Sijoituspaikalla ja sillä, että se vastaa nuoren tarpeisiin, on tärkeä ennaltaehkäisevä vaikutus hatkaamiseen. Nuorilla on kova halu pitää yhteyttä tärkeisiin ihmissuhteisiin ennen sijoitusta. Nuori hatkaa yleisimmin biologisen perheensä tai ystävien luokse. Seuraavat sitaatit perustelevat tätä väitettä hyvin:

Minusta tuntuu, että teini haluaa olla lähempänä perhettään ja emme työskentele tarpeeksi nopeasti ja tehokkaasti saadaksemme hänet lähemmäksi perhettään. Ajattelen, että sillä on suuri rooli teini-iässä, koska he haluavat olla lähellä omia vanhempiaan, ylipäätään perhettään, ikäisiään ja luokkatovereitaan. (Lastensuojelutyöntekijän haastattelu. Crosland ym. 2018)

Vaisto olla oman perheen kanssa on nuorilla erittäin vahva. Monesti he yrittävät palata vanhempiensa luo, vaikka oikeudet vanhemman vastuusta on lopetettu. Nuoret eivät siitä kuitenkaan välitä. Vanhemmat ovat yhä heidän vanhempiaan ja se on heille tärkeää. (Lassensuojelun työntekijän haastattelu. Crosland ym. 2018)

Kun ajattelet elämäsi ja ikävöit jatkuvasti perhettä ja ystäviäsi. Tulee tunne, että miksi et vain ampuisi itseäsi pimeässä ja yrittäisi niin päästä pois. (Nuoren haastattelu + 18 ikäryhmästä. Crosland ym. 2018)

Tehtyjen selvityksien valossa voi sanoa, että iso osa nuorten hatkareissuista joih-
tuu siitä, että nuorella on tarve kuulua omaan porukkaan ja viettää vapaa-aikaa hei-
dän kanssaan. Laitoksissa tulisi ottaa huomioon enemmän nuoren läheis- ja kaveri-
suhteita ja ottaa ne mahdollisuuksien mukaan osaksi nuoren sijaishuolto-
prosessia. Tämä voisi vähentää hatkaamista. (Lehtonen & Telen 2013, 40.)

Malloch & Burgessin (2011,66) mukaan karkaamiseen myötävaikuttivat myös
aiemmat traumakokemukset ja vaikea lapsuus. Traumakokemuksen omaavilla nuorilla
oli tunne, että he eivät kuulu mihinkään eikä heistä välitetä. Nuorilla oli tunne
vapauden tarpeesta ja he olivat kehittäneet karkaamisen suojataidokseen selvitä vai-
keista tilanteista. Karkaamisen taustalla saattoi olla perheenjäsenen tai muun tärkeän
henkilön kuolema, perheenjäsenen vankeustuomio, seksuaalinen kaltoinkohtelu, kes-
kenmeno tai abortti (Ching-Hsuan 2012, 812). Nuori voi kokea olonsa turvattomaksi
ja sopimattomaksi jos laitos ei vastaa nuoren tarpeita. Yksi syy turvattomuuden tun-
teeseen on myös se, että laitoksessa nuoret kokevat seksuaalista häirintää tai suhteita,
jotka eivät ole suostumuksellisia. (Colvin ym. 2018, 13.)

Ja he laittoivat huoneeseeni jonkun, kenen kanssa en tule toimeen. Se oli osasyynä siihen,
miksi karkasin ja kaikkea sellaista. (Nuoren haastattelu 13-15-vuotiaiden ryhmästä. (Cros-
land ym. 2018)

Jos 15-16-vuotiaat tytöt ja pojat laitetaan samoihin tiloihin, ja on tiedossa, että on tapahtu-
nut muun muassa seksuaalista väkivaltaa, poliisin mielestä on epäsovittavaa laittaa tyttöjä ja
poikia samaan laitokseen, koska heillä on yleensä jo muutenkin ongelmallista käyttäyty-
mistä. (Poliisin haastattelu, Colvin ym. 2018, 13.)

Tutkimustuloksissa tuli selvästi esille se, että sosiaalinen tuki on nuorille hyvin
tärkeää. Sosiaalinen tuki voidaan määritellä tarkoitukselliseksi ihmisen väliseksi vuo-
rovaikutukseksi. Se pitää sisällään seuraavia asioita: arvostus, kunnioitus, rakkaus,
positiivinen palaute, vaikuttamismahdollisuus sekä mahdollisuus päättää asioista.
Joskus nuoret itse ratkaisevat tilanteita hatkaamalla, kun kokevat asioita epäoikeu-
denmukaisina tai virheellisinä. (Crosland ym. 2018.) Jotkut nuoret taas karkaavat lai-
toksesta huonojen olojen takia, kun taas osa hakee sen mukanaan tuomaa jännitystä
(Malloch & Burgess 2011, 68). Nuorten karkaamiseen vaikutti tutkimustulosten perus-
teella paljon se, että he eivät halua kohdata negatiivista kohtelua suullisesti tai emo-
tionaalisesti. Australialaisessa tutkimuksessa selvisi, että työntekijöiden kanssa

aiheutuneet riidat olivat nuorten hatkaamisen yksi pääsyy (Colvin ym. 2018). Olisi tärkeää, että hatkareissulta palaava nuori kohdattaisiin asiallisesti, empaattisesti ja järkevästi. Asian läpikäynti kannattaisi tehdä vasta sitten kun nuori on hetken ollut laitoksessa takaisintulon jälkeen, mahdollisesti levännyt ja rauhoittunut. Väsyneenä nuori ei sisäistä asioita samalla tavalla ja voi kokea, että hänelle asetetaan erilaisia rangaistuksia. (Lehtonen & Telen 2013, 40.)

Moi! Onks sul nälkä? Onks kaikki hyvin? Ei kai vuoda verta mistään? Syö. Lepää. Sit jutellaan. Eikä hatkaselvitys heti sillee, millon olit, missä olit kello kolme... mä muistan viel ne hatkaselvitykset, sinne piti laittaa tunneittain... mä olin sillee, et muistatsä muka mitä sä teit eilen joka jokaikisen tunnin kohalla, kysyin silt ohjaajalt. Ihan mahotont niinku. (Nuoren haastattelu. Lehtonen & Telen 2013, 34.)

Ja sitten, että tulen takaisin karkureissulta ja sinä istut siinä ja tuomitset minut karkaamisesta, olet epäkohtelias ja työkeä taas minulle, se saa minut haluamaan lähteä uudelleen, enkä edes halua tulla takaisin enkä välittää. (Nuoren haastattelu 16-17-vuotiaiden ryhmästä, Crosland ym. 2018)

Hatkassa selvityksen mukaan se, että sijoitusta oli vastustettu (joko lapsen tai vanhemman taholta), se oli tehty kiireellisesti ja nuorta ei ollut siihen valmisteltu, lisäksi hatkaamista (Lehtonen & Telen 2013 39). Sopeutumattomuus laitoksen tapoihin on myös yksi riskitekijä nuoren karkumatkoille (Ching-Hsuan 2012, 811). Yhdysvaltalaisesta tutkimuksesta ilmeni myös se, että jos sisarukset oli sijoitettu eri paikkoihin, niin se lisäsi karkaamista laitoksesta (Crosland ym. 2018). Nuorten omasta mielestä hatkaamiseen myötävaikuttavat lastensuojelulaitoksen ulkopuoliset vetovoimatekijät, nuoren oma vointi, lastensuojelulaitoksesta johtuvat syyt, harkitsematon teko, jota ei osaa selittää sekä vapauden kaipuu. Laitoksen mukaan taas hatkaamiseen vaikuttaa se, että lapsi ja/tai vanhemmat ovat olleet sijoitusta vastaan, sijoitus on tapahtunut myöhäisessä murrosiässä sekä se, ettei sijoitusta ole tarpeeksi valmisteltu. (Isoniemi 2019, 121-122.)

"Karkasin saadakseni olla edes yhden yön vapaana..." (Lastensuojelun nuoren haastattelu 13-15-vuotiaiden ryhmästä, Crosland ym. 39.)

Tutkimusten mukaan hatkaajat ovat olleet keskimäärin noin kuudessa eri laitoksessa. Riskiä hatkaamiseen lisää myös lyhyet sijoitukset. Noin neljän-viiden kuukauden laitoksessa yhtäjaksoisen olon jälkeen hatkaaminen on vähentynyt merkittävästi. (Ching-Hsuan 2012, 810.) Nuoret kuvasivat tylsyyden ja rajoitteet aktiviteetteihin pääsyyksi olevan syy hatkaamiselle. He toivat haastatteluissa esille sen, että osallistuminen urheilutapahtumiin, nuorten kokoontumisiin ja juhliin on heille tärkeää. He kokivat ulkona käymisen, juhlimisen, ostoskeskuksissa ja puistoissa hengailun sekä elokuvissa käynnin tärkeäksi osaksi elämää. Jos sitä rajoitetaan, niin tekee mieli karata kyseisiin aktiviteetteihin. Nuorille on tärkeää, että he saavat tehdä asioita, joista pitävät

oman ikätasonsa mukaisesti. Heille on tärkeää pystyä elämään mahdollisimman normaalia elämää, vaikka elämä onkin laitoksessa. (Crosland ym. 2018, 38.)

Australialaisen tutkimuksen mukaan ne nuoret, jotka hatkaavat usein, ei oteta enää tosissaan ja heitä pidetään hankalina tapauksina. Mitä useammin nuoresta ilmoitetaan poliisille, sitä vähemmän heitä otetaan tosissaan. Tutkimuksen mukaan poliisit pitivät laitoksesta hatkanneita nuoria vähemmän kiireellisinä tapauksina kuin muita muiden ihmisten katoamisia. (Colvin ym. 2018, 13.) Tässä tulee pohdittavaksi ristiriitan välillä, jos jollain karkumatkalla nuorelle oikeasti sattuukin jotain, eikä häntä oteta vakavasti toistuvista hatkareissuista johtuen.

Sumuvuoren (2019, 53) ja Isoniemen (2019) tutkimuksiin perustuen voidaan todeta, että on neljä eri kategorisointia nuoren hatkaamiselle. Niitä ovat yksilölliset taustatekijät, sijaishuoltoapaikan ulkopuoliset tekijät, sijaishuoltoapaikan sisäiset asiat sekä sijoitukseen ja järjestelmään liittyvät asiat. Yksilöllisiin taustatekijöihin liittyy moninaisia haasteita omaava lapsi ja sijaishuollon sisäisiin asioihin, jotain pakeneva lapsi. Sijaishuoltoapaikan ulkopuolisiin tekijöihin voidaan nähdä johonkin pyrkivä lapsi sekä sijoitukseen ja lastensuojelujärjestelmään liittyviin asioihin jotain vaille jäävä lapsi. Nämä tulokset tulivat esille myös ulkomaalaisista aineistoista.

Hatkaamisen käyttäminen ongelmanratkaisuna hankalaan tilanteeseen, ja perhesuhteisiin liittyvät tekijät, kuten ikävä tai selvittämättömät riidat olivat myös yleisiä syitä aineistojen perusteella. Nuoret toivoivat rajoitustoimien, esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamisen sijaan enemmän keskustelua ja yksilöllistä kohtaamista siitä mitkä syyt johtivat hatkaamiseen. Nuoret toivat tutkimuksissa itse esille sitä, että laitoksista tulisi tehdä viihtyisimpiä sekä mukavimpia paikkoja, mikä voisi ehkäistä hatkaamista. Tämän asian perusteellisempaa tutkimista haluankin jatkaa Pro Gradu-tutkielmassa.

4.3 Vallankäytön ja kontrollin vaikutus hatkaamiselle

Ylhäältä päin asetetut säännöt ovat yksi riskitekijä nuorten hatkaamiselle. Nuoret kokevat usein, että laitoksesta puuttuu lämmin sosiaalinen läsnäolo ja vuorovaikutus. Nuoret kokevat työntekijöiden kylmän ja autoritäärisen käytöksen vallankäyttönä heitä kohtaan, joka lisää hatkaamisen riskiä. (Crosland & Dunlap 2014, 1701.)

Nuoret halusivat elää vapaasti mahdollisimman normaalia elämää ilman vahvoja rajoituksia. Nuoria ahdisti heihin ylhäältä päin käytetty valta. He eivät pitäneet liikkumisvapauden rajoittamisesta tai liian tiukoista kotiintuloajoista, kodin ulkopuolisen toiminnan rajoittamisesta, vierailujen rajoittamisesta, yhteydenpidon rajoittamisesta tai puuttumisesta seurusteluun. Nämä tekijät lisäsivät nuorten hatkaamista.

(Crosland ym. 2018 38.) Monet nuoret tulevat perheistä, joissa ei ole ollut sääntöjä, joten ylhäältä päin asetetut säännöt voivat tuntua kohtuuttomilta ja pelkältä vallankäytöltä sekä niihin on vaikeaa sopeutua (Crosland & Dunlap 2014, 1702).

Kaikki ärsyttävät kaikkia. Valta kamppailee lastensuojelulaitoksissa... tiedätkö, pääosin työntekijöiden ja nuorten välillä. Mutta luulen, että ennen kaikkea niiden kohdalla, joilla ei synkkaa työntekijöiden tai muiden nuorten kanssa. (Lastensuojelun työntekijä, Crosland ym.2018)

"Ikään kuin henkilökunta lyttäisi sinua ja riitelisi kanssasi, se voi olla yksi syy hatkaamiseen." (Nuoren haastattelu + 18 ryhmästä, Crosland ym. 2018, 39.)

Australialaisessa tutkimuksessa tuli ilmi, että laitoksesta karanneista nuorista käytetään yleisesti ilmausta "karkulainen" ja puhutaan heidän pidättämisestään, kun heidät saadaan kiinni, ikään kuin karkaaminen olisi lainvastaista ja rangaistava teko. Tällainen menettely aiheuttaa pelkoa sekä vähentää nuoren luottamusta kaikkiin auktoriteettitahoihin. Poliisin mukaan lastensuojelulaitoksen työntekijät ovat kokemattomia ja kouluttautumattomia, joka näkyy epävarmuutena toimia vastuullisena aikuisena. Kuitenkin laitoksessa asuvat nuoret vaatisivat juuri vanhemmuuden- sekä roolimalleja. Usein työntekijät voivat olla hyvin samanikäisiä laitoksessa asuvien nuorten kanssa, ja heiltä puuttuu tarvittavaa itsevarmuutta ja kokemusta, mikä peitellään kontrollin käytöllä. Vaikeissa tilanteissa soitetaan herkästi poliisille, jonka toivotaan toimivan tilanteessa, koska halutaan turvata oma selusta ja antaa vastuu toiselle toimijalle. Ongelmana on myös valtava työvoimapula lastensuojelualalla eikä kaikkiin yksiköihin riitä päteviä työntekijöitä. (Colvin ym. 2018, 2, 9-12.)

Vallankäytön muotona voidaan pitää myös valvottuja perhetapaamisia. Nuoret kokevat, että heidän oikeuttaan tavata perhettä rajoitetaan "ylhäältä päin", joten he karkaavat tapaamaan omaa perhettään. Nuoret haluavat olla perheen kanssa ilman ulkopuolisia ihmisiä. (Crosland & Dunlap 2014, 1701.)

Tutkimuksista selvisi, että kun vallan käyttöä vähennettiin ja nuoren itsemääräämisoikeutta itseään koskeviin asioihin ja mieltymyksiin lisättiin, niin se paransi nuoren viihtyvyyttä laitoksessa ja vähensi hatkaamista (Crosland ym. 2018, 41).

Työntekijän vallankäytöstä voi jopa aiheutua nuorelle käytösongelmia, joita hänellä ei ole aikaisemmin edes ollut, jos hatkaamisen jälkeen käytettiin tiukkoja rajoitustoimia rangaistuksena kuten sijoituspaikan vaihtoa (Crosland & Dunlap 2014, 1688). Ongelmana voidaan nähdä myös se, että nuoria ei nähdä yksilöinä, vaan kaikkia kohdellaan vaan yleisesti "hatkaajina" tai "karkureina". Ei ymmärretä sitä, että jokaisella nuorella on oma tarinansa ja syyt siihen miksi hän karkaa. Tutkijoiden mukaan jokainen nuori tulisi kohdata yksilönä ja arvioida hänen tarpeensa yksilöllisesti. (Malloch & Burgess 2011, 72.)

Hatkaamista voi pohtia osallisuuden tai kontrollin näkökulmasta. Mikäli nuorta ei kuultu tai aidosti otettu mukaan häntä koskevaan päätöksentekoon, se lisäsi

hatkaamista. Hatkaamista vähensi se, että nuori sai oman äänensä kuuluviin ja sai esittää omia toiveitaan ja mielipiteitään. Suomessa lastensuojelu on saanut negatiivista palautetta osallisuuden puutteesta. Palautetta ovat antaneet nuoret itse sekä heidän vanhempansa, myös YK:n lapsen oikeuksien komitea. Nuorten osallisuutta lisäämällä voisi vaikuttaa myönteisesti nuorten hatkaamiseen. (Isoniemi 2019, 199.)

Valtaa voidaan käyttää myös asettamalla erilaisia rajoittamistoimenpiteitä, jotka nuori kuitenkin kokee rangaistuksena. Epäselväksi tutkimuksissa on jäänyt se, onko rajoitustoimenpiteiden käyttöä tosiasiallisesti käyty kunnolla nuoren kanssa läpi vai onko nuori itse tulkinut sen olevan rangaistus:

Mutku meille annettiin tai mulle kaikissa laitoksissa, missä mä olin, LVR. Siis ne, että se nimike on jo niinku rajoitus. Rajoitetaan sinun liikkumavapautta, joka pitäis kaikilla ihmisillä olla niinku automaattisesti. Se on niinku syy ja seuraus. Jos sä lähet hatkaan sä saat sitä kautta jonkun lapun, jossa lukee LVR, niin mä nään sen ainakin heti, niinku syyn, että lähit hatkaan, seuraus rangaistus. (Lehtonen & Telen 2013, 35.)

Pohdin sitä, mitä me aikuisina opetamme lapsillemme, jos virheistä rangaistaan. Toisaalta miten opetamme syy-seuraussuhteiden merkitystä, jos emme yritä kitkeä pois ei-toivottua käyttäytymistä. Foucault'n valtateoriaan peilaten ihmisen tulisi kuitenkin pääasiallisesti itse hallita itseään, jolloin myös muutos on mahdollinen. Niin kauan kuin joku toinen määrittelee sen miten asioiden tulisi muuttua, niin sitä ei tosiasiallisesti juurikaan tapahdu. Sillä on myös iso merkitys miten nuori itse kokee vallankäytön tai rajoitukset.

Kuuselan mukaan (2010, 20) valta nähdään helposti joko tai-ajatteluna. Eli sitä on tai ei ole. Valta on kuitenkin ilmiö, jota on tai ainakin pitäisi olla jokaisella osapuolella kussakin tilanteessa. Nuoret eivät pelkästään kaihda rajoja ja sen mukana tuomaa vallankäyttöä, mutta tärkeää on se, miten sen tekee ja perustelee.

Rajoja pitääkin asettaa, mutta muistakaa näyttää että välitätte ja olette kiinnostunut nuoresta. Antaa nuoren kokea, että teette sen rakkaudesta. (Nuoren haastattelu, Tolonen 2021, 114.)

4.4 Karannut vai kadonnut-käytännöt lapsen löytämiseksi

Isoniemi (2019, 5–12) on tutkinut jo neljännessä tekemässään tutkimuksessaan hatkaamista eli luvatta poistumista sijaishuoltoyksiköistä. Yleiskielellä puhutaan ns. ”koulu-kotikarkureista” ja ”hatkaajista”. Kansainvälisesti hatkaamisesta puhutaan luvattomana poissaolona kotoa tai sijaishuoltopaikasta tai muusta lapsesta vastuussa olevasta paikasta, karkaamisena tai palaamatta jättämisenä laitokseen tai kadonneena henkilönä. (Crosland ym. 2018.) Suomessa lastensuojelulaitoksista karanneita lapsia ei yleensä puhutella termillä ’kadonnut’ eikä heitä tunnistetakaan kadonneiksi, kuten esimerkiksi monessa muussa Euroopan maassa ja Yhdysvalloissa. Esimerkiksi

Englannissa on käsite "Missing Children", joka kokoaa yhteen viisi kadonneen lapsen tilannetta kuvaavaa kategoriaa. Nuoren hatkareissut, vanhemman/vanhempien tai jonkun muun suorittama lapsikaappaus, yksin ilman maahan tulleiden lasten katoamiset, loukkaantuneet, eksyneet sekä muuten jostain tuntemattomasta syystä kadonneet lapset tunnustetaan samalla tavoin. Yhdysvallat tunnustaa samoin laitoksesta hatkaavan nuoren kadonneeksi. (Isoniemi 2019, 8, 90.)

Poliisi käsittelee päivittäin virka-apupyynnöitä, jotka koskevat sijoitettujen lasten poistumisia ja karkaamisia lastensuojelulaitoksista. Virka-apupyynnöt tulevat poliisille suoraan lastensuojelulaitoksista tai lapsen laitokseen sijoittaneilta viranomaisilta. Virka-apupyynnöiden sisällöt ovat koskeneet muun muassa laitoksista poistuneiden lasten etsintää, noutamista, kiinniottamista ja kuljettamista takaisin sijaishuoltoaiheisiin. (Poliisihallituksen ohje POL-2015-231.) Isoniemi (2019) on jo aiempien tutkimustensa valossa osoittanut sen, että virka-apukäytäntöjä tulisi kehittää ja sen, että julkinen valta on kadottamassa kokonaisvaltaisesti liian monta lasta ja nuorta. Hatkaaminen lastensuojelulaitoksista saattaa lapsen todistetusti syrjäytymisvaaraan. Lehtonen & Telen (2013, 9) tuovat esille, että rajoitustoimenpiteiden käyttöä seurataan Suomessa tarkasti ja niistä on tehtävä tarkat selvitykset. Hatkaamiseen ei kuitenkaan ole olemassa mitään yhtenäistä rekisteriä tai ohjeistusta tapausten merkitsemiseksi. Osalla kunnista on tapana kerätä tietoa hatkassa olevista, mutta ne jäävät kunnan omaan arkistoon. Muutoinkin sijaishuollon palvelut ovat hyvin erilaisia paikkakunnasta johtuen, joka asettaa nuoren epätasa-arvoiseen asemaan. (Sumuvuori 2019, 54.)

Poliisilain 2 luvun 6 §:n mukaan kiinniottaminen henkilön suojaamiseksi on luonteeltaan aina viime sijaista. Tätä pykälää käytetään vain, jos vaaraa ei voi millään muulla tavoin poistaa tai ehkäistä tai henkilöstä ei voida muilla keinoin huolehtia. Poliisilain 2 luvun 2 §:n mukaan nuori voidaan kiinniottaa ja palauttaa lastensuojeluviranomaiselle. Säännöstä sovelletaan esimerkiksi siten, että nuori on saatettava turvaan hänen itsensä turvaamiseksi. Poliisiin tulee toimia ylläpitäen turvallisuutta yhteistyössä muiden yhteisöjen, viranomaisten sekä asukkaiden kanssa. (Isoniemi 2019, 82, 222.)

Nuoren karatessa sijaishuoltoaiheesta tai sovitusti palaamatta jättämisen kohdalla sijaishuoltoyksiköllä on velvollisuus etsiä nuorta tai muutoin arvioida keinot nuoren palauttamiseksi. Laitoksen on tehtävä kaikkensa, jotta nuori löydetään. Laitoksen velvollisuus on tehdä nuoresta katoamisilmoitus poliisille, ilmoitettava katoamisesta nuoren vastaavalle sosiaalityöntekijälle tai sosiaalipäivystykseen. Lastensuojelulaitos on velvollinen tekemään selvitystyötä nuoren olinpaikasta jatkuvasti. Sosiaalihuollon viranomainen voi pyytää tähän tehtävään virka-apua poliisilta. Virka-apua voi pyytää siis vain huostaanotetun nuoren osalta toimielimen alainen viranhaltija. Virka-apua voidaan pyytää hatkanuoren etsintään, jos kyseessä on väkivallan uhka tai tiedossa vastarintaa, sisäänpääsyn turvaaminen, kuljetuksen järjestäminen,

tai jos arvioidaan henkilön karkaavan tai olevan väkivaltainen. Nuoren karatessa laitoksesta on sijaishuoltopaikan aina arvioitava se, onko hän vaarassa ja mitkä ovat ylipäättään nuoren olosuhteet. Psykkiset ongelmat ja nuori ikä tai muut erityiset olosuhteet ovat erityisen tärkeitä mainita heti kun katoamisilmoitus on tehty. (Lehtonen & Telen 2013, 30–34.) Grosland & Dunlap (2018) tuovatkin esille sen, että tämä vaatii paljon voimavaroja lastensuojelun toimintakentältä. Vastuu sijaishuoltopaikasta karkaavien nuorten hyvinvoinnista kuuluu kuitenkin kaikille, eikä vastuun pompottaminen auta ketään (Sumuvuori 2019, 56).

Nuorta ei kuitenkaan useinkaan aktiivisesti etsitä poliisin toimesta, jos hän ei ole selvästi vaarassa. Lainsäädännöllisesti ei ole estettä sille, että jokainen luvaton poissaolo tulkittaisiin poliisilain 2 luvun 1 §:n mukaiseksi kadonneen henkilön etsimiseksi. (Isoniemi 2019, 126.) Malloch & Burgess (2011) toteavat, että poliisien resurssit eivät anna myötä etsiä jokaista hatkassa olevaa nuorta. On yleistä, että hatkassa olevat nuoret viettävät aikaansa muualla kuin omien vanhempiensa luona tai omassa asunnossa, jolloin etsintään tarvitaan poliisin resursseja. Huomion arvoista hatkanuoren etsinnöissä on myös se, että muiden henkilöiden asuttamissa paikoissa vaaditaan poliisilta sitä, että nuoren voidaan erittäin painavin perusteluin olettaa olevan siellä. Sisään asuntoon menemisellä vastoin asukkaiden omaa tahtoa, puututaan perustuslaissa asetettuun kotirauhan suojaan, sekä Euroopan ihmisoikeusopimuksen kodinkunnioitus- artiklaan. Nämä ovat ihmisen perusoikeuksia, joihin puututaan vain, jos on aivan pakko. Ongelmaksi muodostuu se, että poliisilla, laitoksen henkilökunnalla ja yleisesti sosiaalityöllä on jokaisella oma tulkinta siitä, onko lapsi karannut, kun tiedetään hänen olinpaikkansa. Toimet hatkaajan etsimiseksi riippuvat paljon myös siitä, miten hatkaajaan suhtaudutaan. Suhtautuminen voi olla hatkaajan pitämistä potentiaalisina rikoksen tekijänä tai toisaalta vaarassa olevana lapsena. Ongelmana on myös se, että eri tahot välttelevät vastuuta.

Luvatta sijoituslaitoksesta poistunut lapsi, jolla ei ole konkreettista vaaraa luokitellaan poliisin tehtävä protokollan mukaisesti lastensuojelutehtäväksi. Jos poliisilta odotetaan aktiivisempia toimenpiteitä hatkaajan löytämiseksi, sosiaalihuollon viranomaisen tulee pyytää poliisilta virka-apua. Sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus pyytää poliisilta virka-apua hatkaavan nuoren etsimiseksi tai noutamiseksi. (Isoniemi 2019, 82.)

Isoniemi (2019, 88–128) pohtii sitä, miten karannut ja kadonnut henkilö eroavat toisistaan käsitteellisesti. Toimenpiteet on käynnistettävä viipymättä kun on saatu katoamisilmoitus tai silloin jos kadonneeksi ilmoitettu henkilö tiedetään olevan kyvytön huolehtimaan itsestään ollessaan esimerkiksi lapsi, sairas henkilö taikka vanhus. Etsintä on aloitettava myös siitä syystä, jos olosuhteet sen vaativat, henkilö on hengentai muussa terveydellisessä vaarassa, jos henkilön epäillä joutuneen onnettomuuden tai rikoksen uhriksi, epäillään eksymistä, henkilön voidaan muuten epäillä olevan

konkreettisessa vaarassa (esimerkiksi itsetuhoisuus tai kylmä vuodenaika) tai jos kadoksissa olevaa henkilöä ei ole kohtuullisessa ajassa muuten tavoitettu ("kohtuullinen aika" on tulkittava kulloisenkin tilanteen mukaan, eikä sitä voi ohjeella määritellä). Etsinnät on aloitettava sitä tehokkaammin ja vakavammin, mitä nuoremasta lapsesta on kyse (Kadonneen henkilön etsintä ja poliisitutkinta (2020/2013/3057)).

Isoniemen (2019, 87) mukaan kyseisten ohjeistuksien myötä näyttäytyy sille, että kyse on enemmän poliisille kuuluvan tehtävän tulkinnasta ja rajanvedosta karanneen ja kadonneen välillä. Käytännössä siis melko lailla aina luvaton sijaishuoltopaikasta poissaoleminen eli karkaaminen tulisi luokitella niin, että nuori on kadonnut. Huomion arvoista on se, että jos joku seuraavista kriteereistä täyttyy, niin etsintä täytyy aloittaa välittömästi: lapsen lääkettä vaativa sairaus, kehityshäiriö, kielitaidottomuus, taipumus hakeutua vastakkaisen sukupuolen ja itseään vanhempaan seuraan, vaara uhriutumista, päihteisiin liittyvät ongelmat, väkivaltaisuus, itsetuhoisuus ja kohtuullisen pitkä poissaolo laitoksesta.

Poliisi on kuitenkin monesti turhautunut ns. "turhiin katoamisilmoituksiin". Tiedetään, että nuori on karannut tahallaan, mutta silti työntekijät ovat velvollisia tekemään katoamisilmoituksen välittömästi ja tällöin poliisi on velvoitettu etsintöihin. Poliisi ei useinkaan löydä näitä nuoria yleisiltä paikoilta, sillä he ovat menneet kavereiden tai seurustelukumppanien luokse. Jossain vaiheessa he palautuvat takaisin laitokseen. Jonkun ajan päästä sama tilanne toistuu. Tästä aiheutuu paljon myös muuta vaivaa viranomaisille muun muassa laajaa dokumentointia. Tutkimuksessa selvisi myös, että poliisi- sekä lastensuojeluviranomaisen välille aiheutuu tästä kitkaa. Poliisi näkee lastensuojelulaitoksessa työskentelevien työntekijöiden vastuulla olevan sen, etteivät nuoret pääse sieltä karkaamaan. Lastensuojelun työntekijät taas odottavat poliisin tekemän työnsä katoavien nuorten löytämiseksi. Tutkimuksessa tällaista karkaa- misilmiötä kutsutaan "loputtomaksi silmukaksi". (Colvin ym. 2018)

Isoniemi (2019, 139) tuo esille sen, että hatkanuoren ja kadonneen henkilön etsinnän välillä on hyvin paljon tulkinnan varaa ja epäonnistumisia viranomaistaholta. Hän kuvaa, että sekä kadonneen henkilön tutkintana tutkitut katoamiset sekä nuorten luvattomat poissaolot lastensuojelulaitoksista sisältävät samoja riskejä. Eniten huolta aiheuttaa se, että sekä katoamisissa että luvattomissa poissaoloissa nuori voi olla pitkäänkin viranomaisten tai aikuisten tavoittamattomissa. Poliisi käsittelee kadonneen henkilön tutkintaa ja luvatta poistumista hyvin eri tavalla kuin lastensuojeluviranomainen. Eroavaisuudet toimintakäytännöissä ovat haasteellisia, peilaten sitä lapsen etuun. Nuoren hatkatessa hänen itsemääräämisoikeutensa asettuu toimivaltaisen viranomaisen päätöksen edelle, jossa viranomainen on päätöstä tehdessään ajatellut lapsen etua.

Hatkailu on oire pahasta olostajon nuori tarvitsisi tehokasta interventiota ja moniammatillista yhteistyötä eri instanssien välillä. Näyttäytyy etteivät viranomaiset

ja muut toimijat pyri aktiivisesti pysäyttämään ja ennalta estämään hatkaamista. Tästä syystä jää käsitys, että puhutaan lastensuojelulaitoksiin sijoitettuihin lapsiin liittyvästä erityispiirteestä, joka ei kuulu kenenkään viranomaistahon hoidettavaksi. (Iso-niemi 2019, 180, 225.) Tutkimusten perusteella olisi tarve kehittää lastensuojelun työntekijöille työvälineitä ja hoito-ohjelmia karkailevien nuorten kanssa toimimiseen. Ilmiötä tulisi kokonaisuudessaan ymmärtää paremmin. (Sumuvuori 2019, 55.)

Näen, että myös nuoren itsensä vastuuttaminen omaa elämää kohtaan on ollenainen näkökulma. Foucault'n valtateoriaan palaten, ihminen voi halutessaan kuitenkin hallita itse itseään eikä vallan tulisi olla vain ulkoapäin tuotu asia. Valtaa vastaan voi olla vain vaikea taistella, jos omat voimavarat ovat heikot. Tällöin Heiskalan (2001) teoksessa tuotu näkökulma Erik Allardtin ja Yrjö Littusen institutionaalisesta vallankäytön teoriasta tulee esille. Lastensuojeluviranomaisten olisi tärkeää ymmärtää myös syvällisemmin tällaista vallan ideologiaa.

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuskysymyksinä työssäni oli selvittää yleisimpiä syitä hatkaamisen taustalla, selvittää eroja karanteen ja kadonneen välillä sekä tutkia vallan vaikutusta hatkaamiseen. Aineistosta nousee selvästi esille se, että jos lastensuojeluntyöntekijä käyttää valtaa ja asettaa ns. ”ylhäältä” päin ehtoja, niin nuori todennäköisemmin kapinoo ja karkaa. Nuoret kokevat itsemääräämisoikeuden niin tärkeäksi, että sen aliarvioiminen saa aikaan vastustusta ja tarpeen paeta. Tutkimuksista ilmeni se, että kun ihmisen perusoikeuksia rajoitetaan, niin se aiheuttaa ahdistusta ja alemmuuden tunnetta. Valtaa käytetään myös osittain ns. tietämättään eikä sitä välttämättä tunnusteta vallankäytöksi. Esimerkiksi puhuteltaessa termeillä ”karkulainen” viitataan siihen, että karkaamisesta aiheutuu rangaistus. Tutkimustuloksista selviää, että teoriassa esittelemäni vallan mekanismit toteutuvat selvästi hatkanuorten kanssa toimiessa. Yhteiskunta asettaa normit ja rajat institutionaalista näkökulmasta katsottuna, mutta pohdin, onko se oikea tapa yrittää ehkäistä hatkaamista. Rajoitustoimenpiteitä hatkaamisen estämiseksi käytettäessä viitataan Foucault’n teoriaan vallasta ja alistamisesta ja miten se edelleen näkyy lastensuojelussa.

Hatkassa olevat nuoret ovat yhteiskuntamme heikoimmassa ja haavoittuvaisimmassa asemassa olevia. Nämä nuoret ovat yhteiskunnan huostassa syystä ja on outoa, että yhteiskunta antaa heidän vain olla oman onnensa nojassa. Ennakkoasenteeni hatkaamista kohtaan oli se, että nuoret tarvitsisivat tiukempia interventioita sekä rajoja hatkaamisen ehkäisemiseksi. Koin, että on yhteiskunnan tehtävä (keinolla millä hyvänsä) estää nuorten hatkaaminen ja sitä kautta heidän turvallisuutensa vaarantaminen. Ajattelin, että nuoren tulee ymmärtää syy-seuraussuhteita ja sitä kautta hatkaaminen myös vähenee, kun hän ymmärtää tehneensä väärin. Tutkielmaa tehdessäni olen kuitenkin ajatellut toisin. Mitä enemmän virheistä sanktioidaan, sitä enemmän niitä vastaan kapinoidaan. Tutkimustulostenkin perusteella voidaan todeta, että jo pienillä nuorten omilla valinnoilla ja vaikuttamisen mahdollisuuksilla saadaan lieventävä kokemus siitä, että häntä rajoitettaisiin liikaa (Sumuvuori 2019, 51). Historianäkökulmaan peilaten, on kautta aikojen sanktioitu virheistä ja käytetty valtaa alistamisnäkökulmasta. Ihmisen perusoikeudet ovat kuitenkin yhä enemmän tarkastelun alla nykypäivänä ja vallankäyttöä tulisi tarkastella uusin silmin. Tästä syystä on myös vanhanaikaista ajattelua, että sanktioilla, vallankäytöllä ja ”ylhäältä päin” tulevilla säännöillä päästäisiin hatkaamisen juurisyiden hoitamiseen.

Tämä teoria tukee myös tuttavani tarinaa, josta kerroin tutkielmani johdantokappaleessa. Hän on huostaan otettu ja asuu lastensuojelulaitoksessa. Hänellä oli hatkaan lähdön aikana asetettu liikkumisvapauden sekä yhteydenpidon rajoittamispäätökset. Hän oli yhteensä kymmenen kuukautta hatkassa. Aluksi häntä etsittiin aktiivisemmin lastensuojelulaitoksen taholta, mutta sitten hänet ns. ”unohdettiin” ja annettiin olla. Ulkopuolisen vihjeen perusteella hänestä saatiin näköhavainto, joka johti hänen olinpaikkansa tietoon saamiseen ja lopulta hänen löytymiseensä. Hän lupasi olla hatkaamatta uudestaan ja tehdä yhteistyötä, jos häntä ei rajoiteta enää. Kaikista rajoittamistoimenpiteistä luovuttiin ja kyseinen nuori ei enää karannut laitoksesta ja teki sovitusti yhteistyötä. Tätä viimeisintä pidempää hatkareissua ennen karkureissuja oli kerennyt olla muutamia. Tämän nuoren mielestä ahdistavinta oli se, että hänen liikkumisvapauttaan kontrolloitiin. Hän koki olleensa kuin vankilassa lastensuojelulaitoksessa ja tästä syystä karkasi. Kiinnijäämisen jälkeen hän on elänyt laitoksessa ilman rajoituksia, ja on sopeutunut laitoksen arkeen hyvin. Hän mainitsi erikseen, että yhteistyön sujuvuuteen vaikutti myös se, että häntä tultiin hakemaan ”vain” lastensuojelun taholta, eikä kiinniottamiseen tarvittu poliisia. Hän koki hatkareissun sekä mielekkääksi sen tuoman jännityksen vuoksi, mutta myös raskaaksi jokapäiväisen kiinnijäämisen pelon johdosta.

Tämän tutkimuksenkin teko oli antoisa ja mielekäs, mutta samalla myös raskas prosessi. Voin kuitenkin täydestä sydäimestä sanoa, että nautin tämän tutkielman tekemisestä ja sen eri vaiheista. Teoriakirjallisuuden ja aineiston hankkiminen oli aluksi työlästä, kun piti tarkkaan pohtia, löytää sekä lopuksi rajata työn kannalta olennaisimmat lähteet. Tekstin kirjoittaminen oli toisina päivinä sujuvampaa kuin toisina. Olin pääosin kalenteroinut työskentelypäivät, jotta saisin yhdistettyä parhaalla mahdollisella tavalla tutkielman teon, palkkatyön, vapaa-ajan sekä pikkulapsiarjen. Iso kiitos kuuluu koko meidän kandidaattiryhmällemme ohjaavaa opettajaa myöten. Ryhmästä sai tukea, apua, vinkkejä sekä kaikki kannustivat toisiaan jaksamaan eteenpäin. Kiitos kuuluu myös omille tukijoukoilleni, jotka antoivat minulle mahdollisuuden tehdä tätä tutkimusta rauhassa siihen paneutuen. Koen, että positiivisella ajattelulla ja myönteisellä suhtautumisella asioihin on vaikutusta myös tämän työn valmiiksi saattamisessa. Pidän aforismeista ja haluankin lopettaa tutkielmani seuraavaan mietelauseeseen, joka kuvastaa omalta osaltaan työni aihetta sekä koko tätä tutkimusprosessia: ” Haasteet tekevät elämästämme mielenkiintoista, ja niiden voittaminen tekee elämästämme tarkoituksellista.” – Joshua J. Marine

LÄHTEET

Bardy, M. (2009) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Berger, Peter L. (1992): Reflections on the Twenty-Fifth Anniversary of "The Social Construction of Reality". Perspectives 15:2, s. 1-4.

Boualem, P. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä vallasta. Pro Graduatutkielma. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Jyväskylän yliopisto.

Colvin, E., McFarlane, K., Gerard, A., Mcgrath, A. 2018. 'We Don't do Measure and Quotes': How Agency Responses Criminalise and Endanger the Safety of Children Missing in Care in New South Wales. Australia. The Howard Journal Vol 57 No 2, 231-249.

Crosland, K & Dunlap, G. 2014. Running away from foster care: What do we know and what do we do? New York. Springer Science Business Media. 24:1, 1697-1706.

Crosland, K, Joseph, R, Slattery, L, Hodges, S, Dunlap, G. 2018. Why youth run: Assessing run function to stabilize foster care placement. United States. Children and Youth services Review. 85:1, 35-42.

de Godzinsky, V-M. 2014. Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki: Tammerprint.

Foucault, M. 2000. Tarkkailla ja rangaista. Suomentaja Eevi Nivanka. Keuruu: Otavan kirjapaino (Alkuteos julkaistu 1975).

Harrikari, T. 2019. Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumisista ja hallinnan murroksesta. Tampere: Vastapaino.

Heiskala, R. 2001. Kulttuurinen konstruktionismi ja yhteiskunnalliset pakot. Sosiologia. Tampere: Westermarck-seuran julkaisu 38: 1, 6. artikkeli.

Hirsjärvi, S. Remes, P & Sajavaara, P. (2010). Tutki ja kirjoita. 15.-16. Painos. Hämeenlinna: Tammi

Hoikkala, S. 2020. Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöistä 1950–2000. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto: Valtiotieteellinen tiedekunta.

Hsuan Lin, C. 2012. Children who run away from foster care: Who are the children and what are the risk factors? New York. Children and Youth services Review. 34 (2012), 807–813.

Ikonen, L. 2013. Salassa pidettävä-suojeleeko laki lasta vai lastensuojelijaa? Radiumkirjat: Julkaisuapu.

Isoniemi, S. 2019. Sijaishuoltopaikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojelulle antaman virka-avun näkökulmasta. Väitöskirja. Vaasan yliopisto.

Juhila, K. (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. 6. painos. Tampere: Vastapaino.

Juvonen, T. 2015. Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen: Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusseura. Helsinki: Unigrafia.

Kalliomaa-Puha, L., Toivonen, V., & Pösö, T. 2021. Miten korjaavat liikkeet tehdään? Jälkikäteinen oikeusturva rajoitustoimenpiteissä. Teoksessa Helavirta, S., Halttunen, S., & Laakso, R. 2021. Sijaishuollon rajoitustoimenpiteet ammatillisina käytäntöinä ja kokemuksina. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 12/2021. Lapin AMK:n julkaisuja.

Knafl, K., &Whittemore, R. 2005. The integrative review: updated methodology. Methodological issues in nursing research. Oregon Health and Sciences University.

Kuusela, S. 2010. Valta ja vuorovaikutus johtamisessa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Sosiaalitutkimuksen laitos.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Lehtonen, I & Telén J. 2013. Hatkassa. Selvitys nuorten luvattomusta poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Malloch, M., & Burgess, C. 2011. Responding to Young Runaways: Problems of Risk and Responsibility. *Youth Justice*. 11:1, 61-76.

Perustuslaki 731/1999.

Poliisihallituksen ohje. POL-2015-231. Poliisin virka-apu lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten tavoittamiseksi. Poliisi: Poliisihallitus.

Räty, T. 2019. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, K. 2020. Lapsi sijaishuollossa. Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet. Helsinki: Edita.

Sinko, P. 2004. Laki ja lastensuojelu. Juridisoivat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

Suhonen, R., Axelin, A., & Stolt, M. 2016. Erilaiset kirjallisuuskatsaukset. Teoksessa *Kirjallisuuskatsaus hoitotieteissä 1-7*. Turku: Juvenes Print.

Sulosaari, V., & Kajander-Unkuri, S. 2016. Erilaiset kirjallisuuskatsaukset. Teoksessa *Kirjallisuuskatsaus hoitotieteissä 1-7*. Turku: Juvenes Print.

Sumuvuori, S. 2019. Integroitu kirjallisuuskatsaus lapsen sijaishuolto- ja karkaanemisen syy- ja ristitekijöihin kohdistuvasta kansainvälisestä tutkimustiedosta. Pro Gradu-tutkielma. Tampere: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Tolonen, M. 2021. Miten korjaavat liikkeet tehdään? Jälkikäteinen oikeusturva rajoitustoimenpiteissä. Teoksessa Helavirta, Halttunen & Laakso 2021. *Sijaishuollon rajoitustoimenpiteet ammatillisina käytäntöinä ja kokemuksina*. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 12/2021. Lapin AMK:in julkaisu.

Turner, J. 2005. Explaining the nature of power: A three-process theory. *Wiley Inter Science* 35,1-22. Australia.

Vehkalahti, K. 2004. Kuuliainen kasvatuslaitostyttö kirjoittaa. Teoksessa Janhukainen, Kekoni & Pösö 2004. *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusseura. Helsinki: Hakapaino.

LIITE 1 AINEISTON KUVAUS

- 1) Sami Isoniemi 2019- Sijaishuoltopaikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta.
→ Pohjautuu lastensuojelun ja poliisiviranomaisen rajapinnalla tapahtuvaan merkittävään julkisen vallan käyttöön. Tutkimuksessa on lähestytty luvattomia sijaishuoltopaikasta poissaolemisia kansainvälisen vertailun, kansallisen lainsäädännön sekä lakia alemman asteisen sääntelyn ja kvalitatiivisen sekä kvantitatiivisen rekisteritutkimuksen kautta. Viranomaistoiminnan keskiössä tässä tutkimuksessa on erityisesti poliisin toiminta- ja kirjaamiskäytännöt.
- 2) Lehtonen & Telen 2013 "Hatkassa" - Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä
→ Tavoitteena on ollut kuvata lasten kasvua ja kehitystä vaarantavaa sekä viranomaisjärjestelmää kuormittavaa luvattonta poissaoloa ilmiönä. Tavoitteena on ollut muodostaa käsitys luvattoman poissaolon yleisyydestä, sen taustalla olevista syistä, tapahtumista karkumatkan aikana, laitosten kyvyistä ja resursseista toimia karkaamistilanteissa sekä eri toimijoiden yhteistyöstä. Selvityksessä on kiinnitetty huomiota myös laitosten ja asiantuntijahaastateltavien näkemyksiin jo olemassa olevista hyvistä käytännöistä. Selvityksen perusteella on ehdotettu toimia, joilla kehitetään palvelujärjestelmää, jonka luvatta poissa olleet nuoret kohtaavat.
- 3) Kimberly Crosland & Glen Dunlap 2014- Running Away from Foster Care: What Do We Know and What Do We Do?
→ Tutkimuksen tarkoitus on selvittää mitä tiedetään nuorista jotka karkaavat sijaishuollosta ja tunnistaa keinoja ilmiön vähentämiseksi.
- 4) Kimberly Croslanda, Ruby Josepha, Lindsey Slattery, Sharon Hodgesa, Glen Dunlap 2018- Why youth run: Assessing run function to stabilize foster care placement
→ Etsitään syitä karkaamisen taustalla sekä pyritään löytämään ratkaisuja ongelmalle. Laadullinen tutkimus, jossa karanneita nuoria on haastateltu asian tiimoilta. Tärkeää olisi tunnistaa karkaamista edeltäviä olosuhteita ja riskejä sekä ymmärtää kokonaisuudessaan karkaamisilmiötä paremmin. Tutkimusta varten oli haastateltu sekä lastensuojelun ammattilaisia että sijaishuollossa olevia nuoria. Haastatteluryhmät oli jaettu kolmeen eri ryhmään 13–15-vuotiaat, 16–17-vuotiaat sekä yli 18-vuotiaat.

- 5) Ching-Hsuan Lin 2012- Children who run away from foster care: Who are the children and what are the risk factors?
- ➔ Tutkimuksen tarkoituksena on antaa lisää tietoa sijaishuollosta karanneista nuorista sekä riskitekijöistä karkaamisen taustalla. Aihetta on tutkittu kirjallisuuskatsauksen muodossa ja se kokoaa yhteen aiheesta tehtyjä tutkimuksia. Tutkimuksia on tehty sekä kvalitatiivisina että kvantitatiivisilla menetelmillä. Tutkija pohtii ristiriitaa siitä, miten sijaishuollon tarkoitus on suojella lapsia ja nuoria, mutta nuori voi kuitenkin joutua erilaisiin vaaroihin karkaamalla lastensuojelulaitoksesta.
- 6) Margaret Malloch & Cheryl Burgess 2011- Responding to Young Runaways: Problems of Risk and Responsibility
- ➔ Tutkimuksen tarkoitus on paikantaa löydökset teoreettisessa kontekstissa, jotka osoittavat toistuvia jännitteitä riskien hallinnan ja vastuiden määräämisen välillä. Tutkimuksessa pyritään tukemaan sellaisten toimintapoliittisten ja käytännön toimien kehittämistä ja täytäntöönpanoa, jotka auttavat vähentämään hatkaamista. Tutkimuksessa on tarkoituksena erottaa ”oikeat karkumatkat” muista ja myöskin ongelmat, joita tämä erottelu luo, jotta saataisiin sopivat toimintatavat käsitellä kaikkien nuorten karkulaisten tarpeita ja puuttua niihin. Tutkimus on tehty Skotlannissa.
- 7) Emma Colvin, Kath McFarlene, Alison Gerard & Andrew Mcgrath 2018. We Don't do Measure and Quotes':How Agency Responses Criminaliseand Endanger the Safety of ChildrenMissing in Care in New South Wales,Australia
- ➔ Tutkimus on haastattelututkimus, joka on tehty lastensuojelun työntekijöille nuorten karkaamisen kriminalisoinnista. Tutkimuksessa selvitetään, onko rikos, jos nuori karkaa lastensuojelulaitoksesta? Tutkimuksessa selvitetään eroja poliisin ja sosiaaliviranomaisten toimenkuvan selkeyttämiseksi.
- 8) Susanna Sumuvuori 2019- Integroitu kirjallisuuskatsaus lapsen sijaishuoltopaikasta karkaamisen syy- ja riskitekijöihin kohdistuvasta kansainvälisestä tutkimustiedosta.
- ➔ Tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisilla syy- ja riskitekijöillä lasten sijaishuoltopaikasta karkaamista selitetään kansainvälisessä tutkimuksessa ja millaista kuvaa tutkimukset karkaavasta lapsesta piirtävät. Aineisto on kerätty neljästä elektronisesta tietokannasta ja se koostuu 21 vertaisarvioidusta, vuosina 2000–2018 julkaistuista tutkimusartikkelista.

Liite 2 Aineistotaulukko

Kirjoittaja/t Vuosi Julkaisutiedot	Tutkimus	Tutkimuksen tar- koitus	Keskeisimmät tu- lokset	Tietokanta
Sami Isoniemi 2019 Väitöskirja, Vaasan yliopisto, Vaasa: Acta Wa-saensia.	Sijaishuoltopai-kasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta	Käsitellä lasten luvaton sijaishuoltopaikasta poissaoloa ja sijaishuoltopaikkaan palaamatta jäämistä kadonneen henkilön etsinnän sekä poliisin antaman virka-avun näkökulmasta.	Hatkaamiseen liittyvät käytännöt ovat monelta osin kehittymättömät ja toimijoiden väliset käytännöt vaihtelevat sekä alueellisesti että kansallisesti eikä hatkaamiseen puututa viranomaistaholta riittävästi.	Jykdok, Finna, Arto
Lehtonen & Telen 2013. Selvitys. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.	”Hatkassa”- Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä	Kuvata hatkaamista ilmiönä, sen taustalla olevista syistä, tapahtumista, laitosten kyvyistä ja resursseista toimia karkaamistilanteissa sekä eri toimijoiden yhteistyöstä.	Viranomaisyhteistyö, laitospäätökset ja lastensuojelun sosiaalityön rooli nuoren hatkassa vaihtelevat paljon. Hatkassa olleet nuoret eivät saa kaikkialla samanlaista kohtelua.	Melinda
Kimberly Cross- landa, Ruby Josepha, Lindsey Slatte- rya, Sharon Hodgesa, Glen Dunlap 2018. United States. 85:1, 35-42.	Why youth run: Assessing run function to stabilize foster care placement	Etsiä syitä karkaimisen taustalla sekä pyrkiä löytämään ratkaisuja ongelmalle.	Tulokset voidaan jakaa kahteen luokkaan; karkaiminen johonkin (ystävät, perhe yms.) tai jotakin (sijoituksen vastustus, laitoksen henkilökunta).	Jykdok, Finna
Ching-Hsuan Lin 2012. New York. 34:1, 807-813.	Children who run away from foster care: Who are the children and what are the risk factors?	Lisätä tietoa sijaishuollosta karanneista nuorista sekä riskitekijöistä karkaimisen taustalla.	Keskeisimmät riskitekijät ovat sukupuoli (tytöt), käytösongelmat, diagnosoitu vamma, sekä tiedetty kulttuuriset tekijät	Jykdok Finna, Scopus
Margaret Malloch & Cheryl Burgess 2011. Skotland. 11:1, 61-76.	Responding to Young Runaways: Problems of Risk and Responsibility	Selvittää eroja perhekotien ja laitoksesta karkaavien nuorten välillä. Erottaa ”oikeat karkumatkat” muista ja pohtia ongelmia, joita tämä erottelu luo.	Laitoksesta karkaan enemmän ja todennäköisemmin kuin perhekohteista. Riskien sijaan tulisi keskittyä nuoren turvallisuuden arviointiin ja hyvinvointiin.	Jykdok, Finna

<p>Emma Colvin, Kath McFarlane, Alison Gerard & Andrew Mcgrath 2018. Austaralia. 231-249</p>	<p>We Don't do Measure and Quotes':How Agency Responses Criminalise and Endanger the Safety of Children Missing in Care in New South Wales, Australia</p>	<p>Selvittää, onko rikos, jos nuori karkaa lastensuojelulaitoksesta sekä tuoda esille eroja poliisin ja sosiaaliviranomaisten välillä nuoren hatkattessa.</p>	<p>Nuoret jaetaan kahtia; "oikeasti kadonneisiin" ja karkaaviin. Tämä yhteentörmäys lisäsi todennäköisyyttä, että karkaamisesta rangaistiin rikoskeudellisella seuraamuksella.</p>	<p>Jykdok, Finna</p>
<p>Susanna Sumu-vuori 2019. Pro Gradu tutkielma. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö.</p>	<p>Integroitu kirjallisuuskatsaus lapsen sijaishuoltopaikasta karkamisen syy- ja riskitekijöihin kohdistuvasta kansainvälisestä tutkimustiedosta.</p>	<p>Selvittää, millaisilla syy- ja riskitekijöillä lasten sijaishuoltopaikasta karkaamista selitetään kansainvälisessä tutkimuksessa ja millaista kuvaa tutkimukset karkaavasta lapsesta piirtävät.</p>	<p>Syyt ja riskit liittyvät yksilöllisiin tekijöihin, sijaishuoltopaikan sisällä ja ulkopuolella vaikuttaviin tekijöihin. Hatkannuoret näyttävät monia haasteita omaavina, erilaisia asioita pakenevina, jotain kohti pyrkivinä sekä jotain vaille jäävinä.</p>	<p>Jykdok Kirjaston kokoelmat, Trepo, Finna</p>
<p>Kimberly Crossland & Glen Dunlap 2014. New York. Springer Science+Business Media. 24:1, 1697-1706</p>	<p>Running away from foster care: What do we know and what do we do?</p>	<p>Selvittää mitä tiedetään nuorista ketkä karkaavat sijaishuollosta ja tunnistaa keinoja ilmiön vähentämiseksi.</p>	<p>Keinoja ja toimenpiteitä nuorten karkamiselle ei juurikaan ole tutkittu tai kehitetty sijaishuollossa. Ymmärrys syihin nuorten karkamiselle on avainasemassa tehokaiden toimien kehittämiseen. Keinot tulee olla nuorta yksilöllisesti tukevia.</p>	<p>Jykdok, Finna.</p>